

थारू पत्रपत्रिकाको विगत र वर्तमान

कृष्णराज सर्वहारी

विषय प्रवेश

नेपाल अधिराज्यका तराईका २४ जिल्लामा थारूहरूको बसोबास छ।^१ आर्थिक हिसाबले थारू समुदाय गरिब मानिन्छ। कमैया हुने शतप्रतिशत यसै समुदायका थिए। तर सांस्कृतिक रूपले थारूहरू धेरै समृद्ध मानिन्छन्। थारू समुदायको आफ्नै मातृभाषा, साहित्य, संस्कृति, कला, भेषभूषा रीतिथिति रहेको छ। दाङ, कैलाली, बर्दिया र सुनसरी थारूहरूको बहुमत रहेका जिल्ला हुन्। राष्ट्रिय जनगणना २०५८ को तथ्याङ्कअनुसार देशमा थारूको जनसङ्ख्या १५ लाख ४० हजार रहेको छ। तर थारू कल्याणकारिणी सभा लगायत कैयन् संस्थाहरूको दाबी ३७ लाखको हाराहारीमा रहेको भन्ने छ (दहित २०६२: ५)।

नेपालमा बोलिने भाषिक समुदायअन्तर्गत जनसङ्ख्याको हिसाबले चौथो स्थानमा तथा जनजातिमा पहिलो स्थानमा थारू भाषीको सङ्ख्या छ। २०५८ सालको जनगणनामा थारू भाषीको जनसङ्ख्या १३ लाख ३१ हजार ५ सय ४६ (५.८६%) देखाइएको छ। जनजातिअन्तर्गत १० लाखभन्दा बढीले बोलिने भाषामा थारू र तामाङ मात्रै पर्छन्। थारू भाषाको आफ्नो लिपि भने छैन।

थारू भाषामा २००९ सालबाट पुस्तक प्रकाशन भएको देखिन्छ। पत्रपत्रिकाको प्रकाशन भने पुस्तक निस्किएको दुई दशकपछि, २०२८ सालबाट मात्रै भएको

^१ थारू समुदाय बसोबास गर्ने जिल्ला दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर, सुर्खेत, रुपन्देही, कपिलवस्तु, नवलपरासी, काठमाडौं, चितवन, बारा, पर्सा, मकवानपुर, उदयपुर, रौतहट, महोत्तरी, सप्तरी, सिराहा, सुनसरी, धनुषा, सिन्धुली, मोरङ र भापा हुन्। थारू कल्याणकारिणी सभाले थारू बहुल क्षेत्र मानेर यी २४ जिल्लामा आफ्नो सङ्गठन विस्तार गरेको छ।

हो । त्यसयता, ३५ वर्षको अवधिमा छ दर्जन पत्रिका प्रकाशनमा आए । पत्रिकाको सङ्ख्या दिन प्रतिदिन बढिरहेको छ तर कुनैले पनि निरन्तरता पाउन सकेको सुखद खबर छैन । २००५ सालमा स्थापना भएको थारू कल्याणकारिणी सभाको मुखपत्र थारू संस्कृति (२०३३) पत्रिका समेत नियमित छैन ।

समाजमा जागरण ल्याउन, चेतनाको दियो बाल्न थारू पत्रिकाको अहम् भूमिका छ । बहुदलीय व्यवस्थाको पुनर्स्थापनासँगै अन्य जनजातिले आफ्नो समुदायको पत्रकारितालाई व्यवसायिकतामा ढालेका छन् । रङ्गिन कलेवरमा नियमित पत्रिका निकालिरहेका छन् । तर थारू भाषाको पत्रिका सुरुदेखि नै खान्की नपाएको बालकभैँ कुपोषणले ग्रस्त छ । प्रायः दशैँमा एकपटक वार्षिक रूपमा भुल्किने पत्रिका अर्को दशैँमा निस्कन्छ निस्कन्न, टुङ्गे हुँदैन । यही पृष्ठभूमिमा, थारू भाषामा प्रकाशित पत्रिकाहरूको विगत र वर्तमानको चर्चा यस लेखमा गर्न खोजिएको हो ।

प्रस्तुत लेखलाई मोटामोटी आठ खण्डमा बाँडिएको छ । पहिलो खण्डमा सुरुआतदेखि २०४६ सालसम्मको थारू पत्रिकाको अवस्थाबारे जानकारी दिइएको छ । दोस्रो खण्डमा 'छयालीस सालपछिको अवस्था' शीर्षकअन्तर्गत छयालीस सालपछि २०६३ साउनसम्म प्रकाशित थारू पत्रपत्रिकाको चर्चा गरिएको छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा विधिवत् दर्ता भई समाचारमूलक पत्रिकाले व्यावसायिकता अँगालेको प्रसङ्गबारे व्यावसायिक पत्रकारिताको बाटो शीर्षकअन्तर्गत उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै, थारू पत्रिकाको विक्रीवितरण सम्बन्धमा 'वितरण प्रणाली' शीर्षकमा र प्रकाशन, सम्पादनमा संलग्न हुनेहरूको अवस्थाबारे 'जनशक्ति' शीर्षकमा वर्णन गरिएको छ । छैटौँ खण्डमा थारू पत्रिकाले के कस्तो विषयवस्तुको उठान गर्छन् भन्ने सम्बन्धमा 'भाषा', 'चाडपर्व-संस्कृति', 'राजनीतिक समाचार', 'साहित्यिक स्तम्भ' गरी छुट्टाछुट्टै शीर्षक राखेर चर्चा गरिएको छ । समेटिएका छुटपुट पक्षबारे 'अन्य विषयवस्तु' शीर्षकअन्तर्गत केलाइएको छ तथा टुङ्ग्याउनीमा आगामी दिनमा थारू पत्रपत्रिकाको बाटो कस्तो हुनुपर्छ भन्नेबारे चर्चा गरिएको छ ।

थारू पुस्तकालयको स्थापना कहीं भएको पाइएन । त्यसैले, लेखकको व्यक्तिगत प्रयासमा सङ्कलन गरिएका पत्रपत्रिकालाई नै आधार मानेर विश्लेषणलाई अघि बढाइएको छ । पत्रपत्रिकाको नामावलीबारे लेखनाथ चौधरी (२०५५) को थारू तथ्याङ्क पुस्तकको सहयोग लिइएको छ । सम्बन्धित पत्रपत्रिकाका सम्पादक, प्रकाशकहरूसँग नै पत्रपत्रिकाको पुराना अङ्क पाइएनन् । हाल सम्पादनको जिम्मेवारी सम्हालेका कतिपयले समेत आफ्नो पत्रिकाको संस्थापक सम्पादकको नाम टिपाउन सकेनन् । त्यसैले, यो लेखको उद्देश्य थारू पत्रपत्रिकाको सही इतिहास लेखियोस्, तिनले खँदिला समाचार पस्किन सकून्, पत्रपत्रिका सङ्कलन गर्ने बानी बढोस् भन्ने

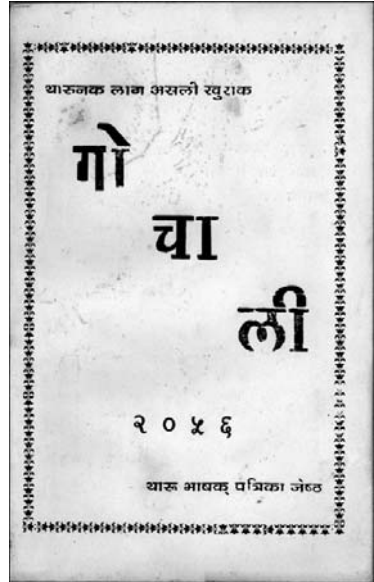
हो । विविध अवसरमा विभिन्न व्यक्तिहरूसँग गरिएको कुराकानीलाई पनि विश्लेषणको आधार बनाइएको छ । कतिपय पत्रपत्रिकाको नाम छुटपुट भएको हुन सक्छ, जुन लेखकको आफ्नै कमजोरी हो ।

प्रारम्भिक अवस्था

थारू भाषाको पत्रकारिताको इतिहास त्यति लामो छैन । २०२८ सालमा दाडबाट प्रकाशित *गोचाली* थारू भाषाको पहिलो पत्रिका हो । गोचालीको अर्थ साथी, मित्र हुन्छ । पञ्चायत व्यवस्थाको विरोधमा मिसन पत्रकारिता गरेको *गोचाली*ले प्रशासनको वक्रदृष्टि परेकाले धेरै मित्र बनाउन सकेन । थारू भाषा तथा साहित्य उत्थान मञ्च, पश्चिमाञ्चल नेपालले प्रकाशन गरेको *गोचाली*का संस्थापक सम्पादक महेश चौधरी थिए । २०४६ सालपछि पनि जेनतेन प्रकाशित *गोचाली*का सम्पादकमध्ये एक सगुनलाल चौधरीलाई २०५८ साल पुस १२ गते सेनाले बेपत्ता पारेपछि यसको प्रकाशन स्थगित भएको थियो (चौधरी २०६२) ।^२ २०६३ साल माघमा *गोचाली*को १४ औं अङ्क जग्गुप्रसाद चौधरीको सम्पादनमा प्रकाशन भएको छ ।

*गोचाली*को सम्पादनमा संलग्न महेश चौधरी, सगुनलाल चौधरी र भगवतीप्रसाद चौधरीलाई थारू पत्रकारिताको जग हाल्ने त्रिमूर्तिका रूपमा लिन सकिन्छ । *गोचाली*ले भैं, यसै समूहको *हमार कहनाई* (हाम्रो बनाइ) भन्ने पर्चाले पनि त्यस बेला स्थानीय शासकहरूको मुटुमा ढुङ्गाको ठोकेको थियो ।

पहिलो पत्रिका प्रकाशन भएको पाँच वर्षपछि, २०३३ सालमा रामानन्दप्रसाद सिंहको सम्पादनमा *थारू संस्कृति* पत्रिका प्रकाशन भयो । थारू कल्याणकारिणी

^२ वर्दिया, धधवार-६, सेमरहवास्थित आफ्नै घरबाट नेपाली सेनाले माओवादीमा लागेको भन्दै गिरफ्तार गरेका सगुनको २०६३ माघ पहिलो सातासम्म पनि अतोपतो छैन । २०६३ माघ ७ गते संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय मानवअधिकार उच्चायुक्त लुइस आर्वरले उनका परिवारलाई भेटी जानकारी लिएकी थिइन् ।

सभाको मुखपत्रको रूपमा प्रकाशित, पञ्चायतकालमा करिब आधा दर्जन अङ्क मात्रै निस्किएको यो पत्रिका हाल राजकुमार लेखीको सम्पादनमा मासिक रूपमा प्रकाशन भइरहेको छ । २०६३ असोजसम्ममा यसका २० ओटा अङ्कहरू प्रकाशन भइसकेका छन् ।

थारू भाषाको तेस्रो पत्रिका कुन हो, यकिन हुन सकेको छैन । २०३५ सालमा नवलपरासीबाट खड्गबहादुर थारू थनेतको सम्पादनमा *औँकश* प्रकाशन भयो । यसको पाँच वर्षपछि, २०४० सालमा चितवनबाट *फुन्गी*, मोरङबाट *हौली* र सुनसरीबाट *थारू संस्कार* प्रकाशन भए ।

थारू विद्यार्थी परिवार, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपालगञ्जले आफ्नो मुखपत्रको रूपमा (सुरुमा वार्षिक पछि अर्धवार्षिक) *टेंस* पत्रिका २०४४ सालमा प्रकाशन गर्‍यो । काठमाडौँ बसोबास गर्ने पश्चिमा थारूहरूले थारू युवा परिवार गठन गरी २०४६ सालमा *बिहान* पत्रिका निकाले । थारू भाषाका साहित्यिक पत्रिकामध्ये पश्चिमा थारू समुदायमा यही पत्रिका सबैभन्दा लोकप्रिय मानिन्छ ।

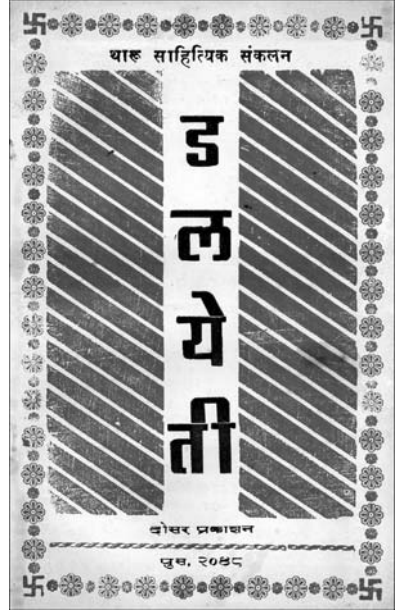
थारू कल्याणकारिणी युवा समिति, चितवनले २०४६ सालमा *हमार संस्कृति* मुखपत्र तथा थारू विद्यार्थी परिवार, कैलालीले *टेम्ही* प्रकाशन गर्‍यो । दुवै पत्रिका एक-एक अङ्क प्रकाशन भई विलाए । मेरो अध्ययनमा, छयालीसको आन्दोलनअघि *गोचाली*, *थारू संस्कृति*, *औँकश*, *फुन्गी*, *हौली*, *थारू संस्कार*, *टेंस*, *बिहान*, *हमार संस्कृति*, *टेम्ही* गरी जम्मा १० ओटा पत्रिका प्रकाशन देखिन्छ ।

छयालीस सालपछिको अवस्था

छयालीस सालको आन्दोलनपछि खास गरी पश्चिमी भेग— नेपालगञ्ज, दाङ, धनगढी र सुर्खेतका क्याम्पसमा अध्ययनरत थारू विद्यार्थीहरूका सङ्गठनले पत्रिका प्रकाशनमा जोड दिए । यस अवधिमा थारू बौद्धिक समुदायले भने थारू पत्रिका प्रकाशनमा अपवादबाहेक आफ्नो उपस्थिति देखाएन । २०४६ पछि पत्रिका प्रकाशन गर्ने विँडो थारू विद्यार्थीहरूले नै उठाएका छन् भन्न सकिन्छ । २०५२ सालमा केन्द्रीय स्तरमा थारू विद्यार्थी समाजको गठनपछि समाजका विभिन्न जिल्ला समितिले छुट्टाछुट्टै पत्रिका निकालिरहेका छन् । प्रगतिशील थारू युवा सङ्गठन, काठमाडौँले २०४७ फागुनमा *चीरखा* मासिक पत्रिकाको सुरुआत गर्‍यो । प्रायः प्रत्येक अङ्कमा थारू सांसदहरूको अन्तर्वार्ता समेट्ने *चीरखा* मूल रूपमा भने सांस्कृतिक पत्रिका हो ।

पूर्वी क्षेत्रतर्फ हेर्दा २०४६ सालमा चितवनबाट *हमार संस्कृतिको* प्रकाशन सुरु भएको देखिन्छ । थारू विकास समन्वय परिषद्, विराटनगरले फनिश्याम

थारूको सम्पादनमा २०४७ सालमा डलयेती पत्रिका प्रकाशन गर्‍यो । फनिश्याम आफ्नो भाषाको उत्थान र इतिहास लेखनमा गहन रुचि राख्ने व्यक्ति भए पनि तीन अङ्कभन्दा बढी डलयेती निस्कन सकेन । २०४९ सालमा बाराबाट बरखा, सप्तरीबाट थारूपत्र, साहित्य गोष्ठी परिवार काठमाडौँबाट त्रैमासिक पत्रिका आँइख (आँखा) प्रकाशन भयो । राजधानीमा मासिक थारू कविता शृङ्खला पनि चलाउने साहित्य गोष्ठी परिवारले कविता कार्यक्रम पचासौँ शृङ्खलासम्म चलाए पनि पत्रिका भने सात/आठ अङ्कपछि बन्द गर्‍यो । २०५० सालमा सप्तरीबाट रामानन्द लेखीको

सम्पादनमा लव पूर्णिमा मासिक तथा सोही जिल्लाबाट अर्को पत्रिका भुरुकवा निस्क्यो । २०५३ सालमा उदयपुरबाट दिनदिवस, २०५८ सालमा चितवनबाट समाद र हमार सनेश प्रकाशित भए । २०६० सालपछि पूर्वी भेगका थारू बहुल भएका केही क्याम्पसबाट फाट्टफुट्ट पत्रिका प्रकाशन भएको देखिन्छ ।

पश्चिमतर्फ थारू संस्कृति संरक्षण तथा विकास सेवा सङ्घ, भाषा तथा साहित्य उपसमिति बर्दियाले २०४८ सालमा नेउता (निमन्त्रणा) पत्रिका प्रकाशन गर्‍यो । २०५८ सालसम्म चार अङ्क प्रकाशन भई हाल यो पनि स्थगित छ । २०४८ सालमै थारू विद्यार्थी परिवार, टीकापुर कैलालीका विद्यार्थीहरूले जोगनी (पुतली) पत्रिका प्रकाशन गरे । यसको अर्को अङ्क निस्कन सकेन ।

२०४९ सालमा धेरै पत्रिका देखा परे । थारू विद्यार्थी समिति, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङले हमार पहरा वार्षिक पत्रिका प्रकाशन गर्‍यो । अनियमित भए पनि यो हालसम्म निस्कदै छ । हमार पहराको सहप्रकाशन त्रैमासिक जोगनी २०६१ बाट प्रकाशन भइरहेको छ । गोचाली परिवार कैलालीले २०४९ सालमा मुक्तिक डगर (मुक्तिको वाटो) वार्षिक पत्रिका प्रकाशन गर्‍यो । गोचालीपछि, पश्चिम क्षेत्रको प्रगतिशील धारको एकमात्र पत्रिका यही मानिन्छ । यसै वर्ष थारू युवा जागृति परिवार कैलालीको गोम्हनिया (वामे सर्नु) पत्रिका प्रकाशन भयो । जम्मा

तीन अङ्क प्रकाशन भएपछि स्थगित *गोम्हनिया* पुनः प्रकाशनको तयारीमा रहेको जानकारी सम्पादक अजय करिया मंघरियाले दिएका छन् ।

२०५१ सालमा दाङबाट अर्धवार्षिक पत्रिका *कबिला* र नवलपरासीबाट *भइल भिन्सहरा* तथा २०५२ मा व्याकवार्ड एजुकेसन सोसाइटी (बेस), बर्दियाबाट *टेलवा* पत्रिका प्रकाशन भयो । त्यस्तै २०५३ सालमा कैलालीबाट तीन थान पत्रिका *ट्रासन*, *अँखुवा* र *दिया* प्रकाशन भएको पाइन्छ । २०५५ सालमा पहिलो हवाइ पत्रिका *लावा बिहान* तथा काठमाडौँबाट *थारू विद्यार्थी आवाज* निस्क्यो । २०५६ सालमा बर्दियाबाट *ओजरिया*, २०५७ सालमा कैलालीबाट *सैचिन* मासिक, २०५८ सालमा दाङदेउखुरीबाट *केरनी*, सुर्खेतबाट *डौनाबेवरी* तथा २०६० सालमा स्वर्गद्वारी एफएम दाङबाट *कबिला* प्रकाशन गरियो । माथि चर्चा गरिएका प्रायः सबै पत्रिका वार्षिक रूपमा प्रकाशित छन् ।

२०६१ सालमा कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय काठमाडौँमा गुर्वाबा प्रकाशन प्रालि दर्ता भयो । उक्त प्रकाशनले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, बाँकेमा *अग्रासन* मासिक पत्रिका दर्ता गराई नेपालगञ्जबाट प्रकाशन गर्‍यो । जो २०६२ माघसम्म सात अङ्क प्रकाशन भएको छ । सोही प्रकाशनले थारू भाषामा विभिन्न पुस्तक पनि प्रकाशन गरिरहेको छ । २०६१ मै धनगढी, कैलालीबाट *उँकुवार भेट* मासिक पत्रिका दर्ता भई प्रकाशन भयो । *अग्रासन* समाचारमूलक पत्रिका हो भने *उँकुवार भेट* विशुद्ध साहित्यिक पत्रिका हो ।

सोही वर्ष बर्दियाबाट सोम डेमनरौराको सम्पादनमा त्रैमासिक *सरासर*, बर्दियाबाटै *बगिया* तथा बाँकेबाट *तोरेया* हवाइ द्वैमासिक पत्रिका प्रकाशित भए । २०६२ सालमा कैलालीबाट *अस्त्रा*, २०६३ सालमा थारू विद्यार्थी समाज कैलालीबाट *कल्गी सन्देश*, टीकापुर, कैलालीबाट *डगर*, बिछोर गुप काठमाडौँबाट *बिछोर* तथा हमार सैचिन साहित्यिक परिवार, बर्दियाबाट *हमार सैचिन* प्रकाशन भएको देखिन्छ । यसप्रकार, नयाँनयाँ थारू पत्रिका आउने क्रम जारी छ, तर कुनै पनि व्यवस्थित ढङ्गले आएका छैनन् । केवल एक दुई अङ्क सोखको रूपमा प्रकाशन गर्नेहरूको लर्को देखिन्छ ।

थारू पत्रिका प्रकाशनमा कैलाली जिल्ला सबैभन्दा अगाडि देखिन्छ । २०६३ साउनसम्ममा यहाँबाट १९ ओटा पत्रिका प्रकाशित छन् (हेर्नुहोस् तालिका १ र २) ।

तालिका १: साहित्यिक पत्रपत्रिकाको नामावली^३

क्र.सं.	पत्रिकाको नाम	सम्पादक	प्रकाशन मिति	प्रकाशक
१.	गोचाली	महेश चौधरी	२०२८	थारू भाषा तथा साहित्य उत्थान मञ्च, नेपाल
२.	थारू संस्कृति	रामानन्दप्रसाद सिंह	२०३३ पुस	थारू कल्याणकारिणी सभा, काठमाडौं
३.	थारू अंकुरा	खड्कवहादुर थारू थनेत	२०३५	नवलपरासी
४.	फुन्गी	सन्तराम महतो र रामलाल महतो	२०४० भदौ	चितवन
५.	हौली	परशुराम भगत	२०४३	हौली परिवार, सुनसरी
६.	थारू संस्कार	उल्लेख नभएको	२०४५	थारू युवा सामाजिक सेवा परिवार, सप्तरी
७.	टेंस	हल्लु चौधरी र अरू	२०४५	थारू विद्यार्थी परिवार, नेपालगञ्ज
८.	हमार संस्कृति	लक्ष्मणप्रसाद चौधरी र अरू	२०४६	थारू कल्याणकारिणी युवा समिति, चितवन
९.	विहान	जगदीशनारायण चौधरी	२०४६ कुँवार	थारू युवा परिवार, काठमाडौं
१०.	टेम्ही	उल्लेख नभएको	२०४६	थारू विद्यार्थी परिवार, कैलाली क्याम्पस
११.	डलयेती	फनिश्याम थारू	२०४६	थारू विकास समन्वय समिति, मोरङ
१२.	जोगानी	रेशम चौधरी	२०४८	प्रगतिशील थारू साहित्य टीकापुर, कैलाली
१३.	नेउता	सन्तराम धारकटुवा थारू	२०४८	थारू संस्कृत संरक्षण तथा विकास सेवा सङ्घ, बर्दिया
१४.	चिरखा मासिक	हरिदेव चौधरी	२०४८	प्रगतिशील थारू युवा सङ्गठन, ललितपुर
१५.	आँइख	तेजनारायण चौधरी 'कठैतनवी'	२०४९	साहित्य गोष्ठी परिवार, काठमाडौं
१६.	थारू पत्र	सर्वस्वलाल चौधरी	२०४९	थारू भाषा साहित्य परिषद्, सप्तरी
१७.	गोम्हनिया	अजय करिया मधरिया	२०४९	थारू युवा जागृति परिवार, कैलाली
१८.	मुक्तिक डगर	जोखन रत्नैया	२०४९	गोचाली परिवार, कैलाली
१९.	हमार पहरा	जगदीश चौधरी	२०४९	थारू विद्यार्थी समिति, दाङदेउखुरी
२०.	बरखा	हृदयनारायण चौधरी	२०४९	थारू भाषा साहित्य प्रकाशन समिति, बारा
२१.	लव पूर्णमा मासिक	रमानन्द लेखी	२०५०	युवा/युवती प्रतिभा संरक्षण प्रवर्धन केन्द्र, राजविराज सप्तरी
२२.	भुरुकवा	राजेश्वरी चौधरी	२०५०	थारू महिला समुदाय, सप्तरी
२३.	भइल भिन्सहरा	उल्लेख नभएको	२०५१	थारू कल्याणकारिणी सभा जिल्ला कार्य समिति, नवलपरासी
२४.	टेलवा	एकराज चौधरी	२०५१	व्याकवाड एजुकेसन सोसाइटी (बेस), बर्दिया शाखा
२५.	कविता अर्धवार्षिक	रिमबहादुर कन्या डवरगैया	२०५२	थारू भाषा साहित्य संस्कृति संरक्षण ओ उत्थान मञ्च नेपाल
२६.	विर्हानिया त्रैमासिक	उल्लेख नभएको	२०५२	थारू भाषा साहित्य परिषद्, कपिलवस्तु

^३ मासिक, त्रैमासिक उल्लेख नगरिएका सबै पत्रिका वार्षिक हुन् । कतिपय पत्रिकाको पहिलो अङ्क फेला पार्न नसकिएकोले सम्पादकको नाम उल्लेख गर्न सकिएन । उल्लेख गरिएका सबै संस्थापक सम्पादक हुन् । मेरो जानकारीमा नआएका धेरै पत्रिका छुटेका होलान् । यहाँ उल्लेख भएकामध्ये उँकुवार भेट र चिरखा मासिकवाहेक कुनै पत्रिका दर्ता छैनन् ।

८ • कृष्णराज सर्वहारी

क्र.सं.	पत्रिकाको नाम	सम्पादक	प्रकाशन मिति	प्रकाशक
२७.	अँखुवा चौमासिक	उल्लेख नभएको	२०५३ पुस	थारू कल्याणकारिणी जिल्ला समिति, कैलाली
२८.	ट्रासन	जगत रत्नैया	२०५३ माघ	एकता थारू परिवार, पञ्चोदय माध्यमिक विद्यालय, कैलाली
२९.	दिन दिवस	चन्द्रदेव चौधरी	२०५३	थारू कल्याणकारिणी जिल्ला समिति, उदयपुर
३०.	थारू मुक्ति साप्ताहिक	जोखन रत्नैया	२०५३	जोखन रत्नैया, कैलाली
३१.	दिया	रामदिन चौधरी र अरू	२०५४ माघ	थारू विद्यार्थी एकता परिवार, धनगढी माध्यमिक विद्यालय, कैलाली
३२.	लावा बिहान हवाइ पत्रिका	कृष्णराज सर्वहारी	२०५५ असोज	थारू युवा परिवार, काठमाडौं
३३.	थारू विद्यार्थी आवाज	कृष्णराज सर्वहारी	२०५५	थारू विद्यार्थी समाज, त्रि.वि. इकाई, काठमाडौं
३४.	लावा बिहान चौमासिक	कृष्णराज सर्वहारी	२०५६	थारू युवा परिवार, काठमाडौं
३५.	ओजरिया त्रैमासिक	मीनराज चौधरी	२०५६	सञ्जय राजवंशी, बर्दिया
३६.	थारू साप्ताहिक	बाँदुराम थारू	२०५७	धनगढी, कैलाली
३७.	ओजरिया त्रैमासिक	मीनराज चौधरी	२०५६	सनराइज युथ क्लब, बर्दिया
३८.	सैचिन मासिक	चित्रबहादुर चौधरी	पुस-फागुन २०५७	टीकापुर, कैलाली
३९.	हमार सनेस त्रैमासिक	सोमराज महतो	२०५८ जेठ	थारू विद्यार्थी समाज, चितवन
४०.	लौठा डेगा	रमानन्द महतो र अरू	२०५८ फागुन	थारू विद्यार्थी मिलन केन्द्र, जनता उच्च मा.वि. नवलपरासी
४१.	केरनी	छविलाल कोपिला	२०५८	थारू भाषा साहित्य परिषद्, देउखरी
४२.	डौना वेवरी पत्रिका	शत्रुघन चौधरी	२०५८	थारू विद्यार्थी परिवार, सुर्खेत
४३.	समाद	सुकदेव चौधरी र अरू	२०५८	समाद प्रकाशन समुह, चितवन
४४.	सरासर त्रैमासिक	सोम डेमैनडीरा	२०६०	थारू विद्यार्थी समिति, नेपालगञ्ज
४५.	ओजरार डगर	राजेश चौधरी र शैलेन्द्र चौधरी	२०६०	थारू विद्यार्थी समाज, केन्द्रीय प्रचार विभाग, काठमाडौं
४६.	सनेस	सोभितलाल चौधरी	२०६१	थारू विद्यार्थी समाज, जेएस मुरारका क्याम्पस इकाई, लाहान
४७.	ख्याल मासिक	एकराज चौधरी	२०६० साउन	वेस, दाङ्ग
४८.	जोमनी त्रैमासिक	केवी चौधरी	२०६१	थारू विद्यार्थी समिति दाङ्ग
४९.	बगिया हवाइ पत्रिका	अम्बिका थारू	२०६१	बगिया परिवार, बाँसगढी बर्दिया
५०.	तोर्ैया हवाइ पत्रिका	मनोज कुमार चौधरी	२०६१	टिडेक पेडारी, बाँके
५१.	दिया त्रैमासिक	हेमराज खड्का	२०६१	युवा जागरण समाज बनगाउँ, कैलाली
५२.	लौव पाइला मासिक	कन्हैयालाल चौधरी	२०६१	कन्हैयालाल चौधरी
५३.	अस्त्रा त्रैमासिक	विरवल सोनचुट्टी	२०६१	बोधराज आचार्य र श्यामलाल राजवंशी
५४.	डोभर चौमासिक	वसन्त महतो	२०६१	दिउवा थारू साहित्य समूह, बछुली, चितवन
५५.	गन्यारी त्रैमासिक	श्रमलाल चौधरी र अरू	२०६१ पुस	सहयोग समाज नेपाल, दाङ्ग
५६.	उँकवार भेट मासिक	विहारीलाल चौधरी	२०६१	उँकवार भेट व्यवस्थापन समिति, कैलाली
५७.	अँडना त्रैमासिक	कृपाराम चौधरी	२०६२	सखिया साहित्य उत्थान समूह, कैलाली

क्र.सं.	पत्रिकाको नाम	सम्पादक	प्रकाशन मिति	प्रकाशक
५८.	त्रिजुगाके आवाज	भाष्कर चौधरी	२०६२	थारू विद्यार्थी समाज, त्रिजुगा जनता बहुमुखी क्याम्पस, उदयपुर
५९.	विछोर	सुनिलदत्त चौधरी र अनिलदत्त चौधरी	२०६३	विछोर गुप, काठमाडौं
६०.	कल्पी सन्देश	वसन्त चौधरी	२०६३	थारू विद्यार्थी समाज, जिल्ला समिति कैलाली
६१.	डगर	निरज चौधरी	२०६३	थारू विद्यार्थी समाज, टीकापुर बहुमुखी क्याम्पस ईकाई, कैलाली
६२.	दौना बेबरी	डा. सुरेन्द्र चौधरी र महेशकुमार चौधरी	२०६२	सुजनात्मक सामुदायिक विकास नेपाल, धनगढी, कैलाली
६३.	पहिल परग	अशोककुमार चौधरी 'आकाश'	२०६१	थारू कल्याणकारिणी सभा, रुपन्देही
६४.	हमार सँचन त्रैमासिक	अशोक कुमार हर्दिउला कसुम्या	२०६३ जेठ	हमार सँचन साहित्यिक परिवार, पाताभार-५, उल्लनपुर, बर्दिया
६५.	लौव जुनी मासिक	एकराज चौधरी	२०६३ साउन	मुक्त कर्मैया समाज, कैलाली

त्यसो त थारू भाषाका चलचित्र र गीति क्यासेट पनि कैलालीबाटै सबैभन्दा बढी उत्पादन भएका छन् । थारू संस्कृति लिखित रूपमा जोगाउन कैलाली उर्वर भूमि सावित भएको छ । थारूहरूको मूल थलो दाङ थारूबहुल जिल्ला भए पनि त्यहाँबाट अपेक्षाअनुसार पत्रिका प्रकाशन भएको पाइँदैन । सुनसरी पनि थारू बहुल जिल्ला हो तर यहाँबाट एउटा बाहेक अरू पत्रिका प्रकाशन भएको जानकारी प्राप्त हुन सकेन । हाल पूर्वी क्षेत्रमा कुनै पनि पत्रिका नियमित छैन । थारू कवि सियाराम चौधरी पूर्वी क्षेत्रबाट पत्रिका प्रकाशन सेलाएको देख्दा आफूलाई अचम्म लागेको बताउँछन् । मध्य क्षेत्र कपिलवस्तु, रुपन्देही र नवलपरासीबाट पनि, प्रतिनिधि हुनसम्मलाई, एक-एक ओटा पत्रिका बडा मुश्किलले निस्केको देखिन्छ । समग्रमा हेर्दा, अन्य क्षेत्रको तुलनामा पश्चिमी क्षेत्र थारू भाषाको पत्रिका प्रकाशनमा धेरै अगाडि देखिन्छ ।

व्यावसायिक पत्रकारिताको बाटो

तालिका १ का प्रायः सबै पत्रिका सोखका रूपमा निकालिएका हुन् । यीमध्ये अधिकांश वर्षमा एकपल्ट भुल्कने गरेको पाइन्छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा विधिवत् दर्ता गरी, वितरण प्रणालीका लागि छुट्टै जनशक्ति राखेर, जिल्ला जिल्लामा संवाददाताको व्यवस्था गरेर थारू पत्रकारिताले व्यावसायिकताको

बाटो अँगालेको भने पचासको दशकपछि हो । थारू पत्रकारितालाई यस बाटोमा अधि बढाउने अगुवा हुन् जोखनराम चौधरी । कैलाली, रानामुडाका यी युवा पहिले जोखन रत्नैयाका नामले परिचित थिए । कैलालीमा गोचाली परिवार गठन गरी प्रगतिशील साहित्यिक पत्रकारितालाई मलजल दिने काममा यिनको भूमिका महत्त्वपूर्ण छ । २०४९ सालमा गोचाली परिवार, कैलालीको मुखपत्रको रूपमा *मुक्तिक डगर* (मुक्तिको बाटो) वार्षिक पत्रिका यिनको सम्पादनमा निस्केको थियो । सोही सङ्गठनले आफ्नो सहप्रकाशनको रूपमा यिनकै सम्पादनमा २०५३ साल चैतमा *थारू मुक्ति* साप्ताहिक पत्रिका पनि प्रकाशन गर्‍यो । यही पत्रिकालाई थारू भाषाको पहिलो व्यावसायिक समाचारमूलक पत्रिका हुने श्रेय मिलेको छ ।

मुक्तिक डगर वार्षिक पत्रिकाकै उद्देश्यानुरूप *थारू मुक्ति साप्ताहिक*को पनि प्रकाशन भएको हो । *मुक्तिक डगर*को पहिलो अङ्कमा यी उद्देश्य समेटिएको छ:

- थारू भाषा र संस्कृतिको रक्षा गर्दै अधि बढ्ने ।
- थारू समाजमा विद्यमान शोषण, उत्पीडन जस्ता अन्याय अत्याचारको विरोध गर्ने ।
- समाजमा निहित कुरीति, अन्धविश्वास, रुढिवादी जस्ता पुरानो चालचलन हटाउन जोड दिने ।
- शोषित पीडित अन्य जातिसँग पनि समन्वय गरेर सहयोग आदानप्रदान गर्ने ।
- थारू जातिको सभ्यताको खोजवीन गर्ने ।
- प्रगतिशील साहित्यको माध्यमबाट शैक्षिक क्षेत्रमा जागरण ल्याउने ।
- छरिएर रहेका थारूहरूलाई सङ्गठित गराउँदै सामाजिक चेतनाको विकास गराउने ।
- थारू जातिमा जनतान्त्रिक भावनाको विकास गर्ने ।
- अश्लील साहित्यलाई पाखा लगाई प्रगतिशील साहित्यलाई अधि बढाउने (*मुक्तिक डगर* २०४९: पृ. नखुलेको) ।

थारू मुक्ति साप्ताहिक ४७ अङ्कसम्म प्रकाशन भएको देखिन्छ । पत्रिकाले अभिलामो आयु पाउँथ्यो होला तर जोखन रत्नैया सहित गोचाली परिवार कैलालीसँग आबद्ध अधिकांश व्यक्तिहरू नेकपा माओवादीको पार्टी अभियानमा संलग्न भएपछि यसको प्रकाशन स्थगन भयो । ‘सुरक्षा कारवाही’ मा जोखन रत्नैयाको हत्या भएको बताइन्छ ।

कैलालीबाट प्रकाशित *गोम्हनिया*का सम्पादक अजय करिया मंघरिया भन्छन्, “गोचाली परिवार तथा *मुक्तिक डगर* र *थारू मुक्ति* साप्ताहिकसँग सम्बद्ध सदस्यहरूलाई २०५८ मङ्सिर ८ को सङ्कटकालपछि खोजी खोजी पक्राउ गरियो । थारू भाषाका अन्य पत्रिकासँग सम्बद्ध सदस्यहरूलाई पनि यस कारवाहीले निकै तर्सायो । थारू पत्रिका एक प्रति भेटिए पनि प्रशासनले पक्राउ गर्न थालेपछि

धेरैले आफ्नो वर्षौंदेखि सङ्कलित पत्रिका जलाउनु पर्‍यो ।” अजय अगाडि भन्छन्, “यस कारबाहीले सिङ्गे थारू पत्रकारितालाई उथलपुथल पायो । पत्रिका प्रकाशनमा जुन उभार आइरहेको थियो त्यो स्यापसुप्पै सुक्यो ।”^४ कुष्ठरोग उन्मूलन कार्यक्रम, नेपालगञ्जमा कार्यरत थारू कथाकार मङ्गल चौधरीको विचारमा गोचाली परिवार कैलालीलाई कारबाही गरिएपछि पश्चिम नेपालको थारू पत्रकारिता मात्र होइन थारू भाषा र साहित्यको उत्थानमा पनि ठूलो धक्का लाग्यो ।^५

तालिका २: समाचारमूलक पत्रपत्रिकाको नामावली

क्र.सं.	पत्रिकाको नाम	सम्पादक	प्रकाशक	प्रकाशन वर्ष	कैफियत
१.	पहुरा साप्ताहिक	राजकुमार चौधरी	दिलबहादुर चौधरी, कैलाली	२०५९	हाल स्थगित
२.	निसराउ साप्ताहिक	सङ्गम चौधरी	अव्यवस्थित बस्ती समाधान समाज, कैलाली	२०५९	हाल स्थगित
३.	मैगर हमार सन्देश साप्ताहिक	गोपाल दहित	थारू कल्याणकारिणी सभा, बर्दिया	२०५७	हाल स्थगित
४.	फूलवार साप्ताहिक	कमलसिंह थारू	राधेश्याम थारू, बाँके	२०६१	हाल स्थगित
५.	अग्रासन मासिक	श्रीराम चौधरी	गुर्वावा प्रकाशन प्रा. लि. नेपालगञ्ज, बाँके	२०६१	अनियमित
६.	हमार पहुरा अर्धसाप्ताहिक	लोकबहादुर चौधरी	लोकबहादुर चौधरी, कैलाली	२०६३	नियमित

थारू भाषाको दोस्रो साप्ताहिक पत्रिका *मैगर हमार सन्देश* (मायालु हाम्रो सन्देश) हो । थारू कल्याणकारिणी सभा, जिल्ला कार्यसमिति, बर्दिया प्रकाशक रहेको यस साप्ताहिकका प्रधान सम्पादक गोपाल दहित^६ हुन् । आफू सभाको जिल्ला अध्यक्ष रहेको समयमा उनले यसको प्रकाशन थालेका थिए । व्यवस्थापन मिलाउन नसक्दा यो पत्रिका १७ अङ्कसम्म प्रकाशन भई बन्द भयो । *मैगर हमार सन्देश*मा विचारमूलक लेख र हास्यव्यङ्ग्यका साथै अतिथि कलमको रूपमा नेपाली भाषामा पनि लेख छापिएको पाइन्छ । बाँके, बर्दियामा यो पत्रिका निकै लोकप्रिय थियो । “जिल्ला जनप्रतिनिधिका भ्रष्टाचार, काला कर्तुत राष्ट्रिय स्तरका पत्रपत्रिकामा नछापिँदा जनता दिक्क थिए । त्यो देखेर हामीले आफ्नै भाषामा पत्रकारिता गर्न उचित ठान्यौं । जति अङ्क प्रकाशन गर्न सक्यौं, हामी आफ्नो

^४ अजय करिया मंघरियासँगको कुराकानीमा आधारित ।

^५ मङ्गल चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित ।

^६ राजा ज्ञानेन्द्रले २०५९ असोज १८ मा जननिर्वाचित सरकारलाई बर्खास्त गरी आफ्नै निर्देशनबमोजिम चल्नेगरी गठित मन्त्रिमण्डलमा दहित विज्ञान तथा प्रविधि सहायक मन्त्री बनाइएका थिए ।

उद्देश्यमा सफल रह्यौं” –मैगर हमार सन्देशका सम्पादक सन्तराम धारकटुवा थारू भन्छन्।^७

धनगढी कैलालीबाट सङ्गम चौधरीको सम्पादनमा २०५९ सालमा प्रकाशित निसराउ थारू भाषाको तेस्रो साप्ताहिक हो। साजसज्जामा आकर्षक रहेको निसराउ अव्यवस्थित बस्ती समाधान समाज संस्थाबाट सञ्चालित थियो। संस्थाको गतिविधि सकिएपछि, १३ अङ्कसम्म प्रकाशन भई यो पनि बन्द भयो। थारू भाषाको चौथो साप्ताहिक पत्रिका पहरा हो। २०६० साल चैत २९ गते यसको प्रकाशन सुरु भएको थियो। यसका संस्थापक प्रकाशक दिलबहादुर चौधरी र सम्पादक राजकुमार चौधरी हुन्। पछि व्यवस्थापन परिवर्तन भई सोही सम्पादन समूहका लोकबहादुर चौधरी 'लक्की' ले सम्पादक/प्रकाशक भई पहरालाई निरन्तरता दिए। तर, पुरानो व्यवस्थापनले पत्रिका आफ्नै स्वामित्वमा हुनुपर्छ भनेपछि उनले सो पत्रिका स्थगन गरी अर्को पत्रिका हमार पहरा अर्धसाप्ताहिक जिल्ला प्रशासन कार्यालय कैलालीमा दर्ता गरे। जनआन्दोलन- २ उत्कर्षमा पुगेको बेला २०६३ वैशाख ३ गते धनगढीको खुला सडकमा यसको विमोचन भयो। थारू भाषाको पहिलो अर्धसाप्ताहिकको पगरी यसैले गुथेको छ। कुल ६४ अङ्क प्रकाशित भई २०६२ चैत २६ बाट स्थगित पहरा साप्ताहिकको पुनः प्रकाशन हुने छाँटकाँट देखिँदैन।

हमार (भाषा, संस्कृति ओ समाचारमूलक थारू भाषक पत्रिका)

पहरा

अर्ध-साप्ताहिक

'HAMAR PAHURA'
SEMI WEEKLY

बर्ष १ अंक ५२ वि.सं. २०६३ कुँवार २६ गते विहिबार [Thursda

नेपालगञ्जमे डेङ्गु रोग फेला परल

धनगढी, हाल भारतमे	पुगल २५ वर्षिय चौधरीकमे ऊ	या। प्राणघातक यी रोगके विरामी
महामारीके रूपमे रहल डेङ्गुरोग	रोग देखा परलपाछे अस्पतालसे	अस्पतालसेम आपुगलसेपरे
नेपालमेफे अझना आशंका कर्ती कर्ती	थप उपचारके लागि उहिनहे मेल	जनस्वास्थ्य कार्यालयहे यकर

समाचारमूलक पत्रिकाको कुरा गर्दा थारू युवा परिवार, काठमाडौंको प्रकाशन लावा बिहान चौमासिकलाई भुल्न मिल्दैन। यद्यपि यसमा साहित्यिक

^७ पत्रिकाको निरन्तरताको लागि राखिएको छलफल कार्यक्रममा २०५८ सालमा व्यक्त विचार।

खुराककै बाहुल्य छ । २०५६ सालबाट कृष्णराज सर्वहारीको सम्पादनमा प्रकाशित यो पत्रिका तीन अङ्कभन्दा बढी निस्कन सकेन । थारू भाषाको पाँचौँ समाचारमूलक साप्ताहिक पत्रिका *फूलवार* हो । यसका सम्पादक/प्रकाशक राधेश्याम थारू र प्रधान सम्पादक कमलप्रसाद थारू छन् । दङ्गहा र देसौरी थारू भाषाको विवादबीच देसौरी भाषाको प्रतिनिधित्व गर्दै प्रकाशित यस पत्रिकाले आफ्नो नारा 'शुद्ध थारू भाषाको एकमात्र पत्रिका' राखेको थियो । तर, आ-आफ्नो स्थानमा सबै क्षेत्रका थारू भाषा शुद्ध छन् भन्ने आवाज उठेपछि यसले शुद्ध शब्द हटाई 'थारू भाषाको एकमात्र पत्रिका' भन्ने नारा राख्यो । २०६१ साल असोज १७ गते पहिलो अङ्क प्रकाशित *फूलवार* साप्ताहिक व्यावसायिक ढङ्गले हकरसमेत राखी उचित बजार व्यवस्थापनका साथ आए पनि यसको प्रकाशनको मूल उद्देश्य संस्कृतिको जगेर्ना नै देखिन्छ । 'फूलवारको लक्ष्य थारू संस्कृतिको जगेर्ना गर्ने' शीर्षक यसको पहिलो सम्पादकीयमा यस्तो उल्लेख छ:

कुनै पनि जाति कति पानीमा छ, त्यो जान्नलाई उनीहरूको संस्कृति हेर्नुपर्छ । संस्कृति यस्तो चिज हो जसले जातिको पहिचान गराउँछ । उनीहरूको अस्तित्व राख्छ । त्यसैले कुनै पनि जाति आफ्नो संस्कृति जगेर्ना गर्न संवेदनशील रहन्छ र यो आवश्यक पनि छ ।

अरू भाषाको पत्रिका टिक्न मुश्किल परेको अवस्थामा थारू साप्ताहिक पत्रिका *फूलवार* प्रकाशित हुनु चानचुने कुरा होइन । हामीलाई आशा छ, नेपालमा अवस्थित २५ लाख थारू जातिले यो आफ्नै पत्रिका सम्झने छन् ।

थारू जातिको इतिहासको खोज गरेर लिपिवद्ध गर्ने हामीहरूको सोच छँदैछ । यसले थारू भाषाको मानक भाषा बनाउनमा सहयोग पनि पुऱ्याउने छ । सञ्चारको क्षेत्रमा निकै पछि परेको थारू जातिलाई विश्वको सञ्चारसम्म पुऱ्याउने उद्देश्य पनि हाम्रो हो । सञ्चार क्षेत्रमा पछि परेर नै थारू जाति पिछ्छडिएका हुन् भन्ने भनाइमा दुई मत नहोला (*फूलवार* २०६१: २) ।

यसरी थारू जातिलाई विश्व सञ्चारसम्म पुऱ्याउने उद्देश्यसमेत बोकेको *फूलवार* साप्ताहिक तीन महिनामै आफैँ सञ्चारविहीन भयो । १२ अङ्कपछि यसको प्रकाशन रोकियो । व्यावसायिक रूपले नै प्रकाशन थालिएका मासिक *चीरखा*, *अग्रासन*, *उँकुवार भेट* पनि स्थगित नै छन् । हाल व्यावसायिक रूपमा नियमित प्रकाशित थारू भाषाको एकमात्र पत्रिका *हमार पहरा* अर्धसाप्ताहिक हो । २०६३ फागुन १७ गते यसले आफ्नो ९५ औँ अङ्क निकाल्यो ।

थारू पत्रपत्रिकामा विज्ञापनको अभाव छ । अधिकांश प्रकाशकहरू सरकारी कार्यालयभन्दा पनि थारू कर्मचारी, थारू जनप्रतिनिधि आदिसँग नै शुभकामना विज्ञापन माग्न दौडन्छन् । विज्ञापन छाप्ने इजाजत दिए पनि रकम दिन उनीहरूले

आलटाल गर्ने गरेकाले प्रकाशकहरूले विज्ञापन खोज्न अरुतिर पनि जाँगर चलाएको देखिँदैन । *विहान* पत्रिकासँग सम्बद्ध मलगायत सम्पादकीय सहकर्मीहरूले थारू सांसदहरूको दशैँको शुभकामना विज्ञापन इजाजत लिएर चार वर्षसम्म छाप्यौँ तर एकदुई जनावाहेक अरूले रकम दिन आनाकानी गरे । त्यसपछि हामीले सितैमा शुभकामना विज्ञापन छापने चलन हटायौँ । लोकवहादुर चौधरी भने आफू सरकारी कार्यालयमा विज्ञापनका लागि धाएको तर नेपाली/अङ्ग्रेजी भाषावाहेकको पत्रिका भनेपछि नाक खुम्च्याउने रोग सरकारी अधिकारीहरूमा रहेकोले विज्ञापन पाउन गाह्रो भएको जनाउँछन् ।

तालिका ३: छापामा माध्यममा कार्यरत थारू सञ्चारकर्मीहरू

क्र.सं.	नाम	संलग्नता
१.	अयोध्याप्रसाद चौधरी	स्वतन्त्र
२.	कीर्तिनन्द चौधरी	सञ्जात्मक मासिक
३.	कृष्णराज सर्वहारी	स्वतन्त्र
४.	गणेश चौधरी	परिचर्चा साप्ताहिक
५.	छविलाल कोपिला	स्वतन्त्र
६.	जोखन चौधरी	हमार पहरा अर्धसाप्ताहिक
७.	टोपबहादुर चौधरी	नयाँ युगबोध दैनिक
८.	ठाकुरसिंह थारू	मध्यपश्चिम सन्देश दैनिक
९.	पवित्रा चौधरी	हमार पहरा अर्धसाप्ताहिक
१०.	पोखन चौधरी	थारू संस्कृति
११.	प्रकाश चौधरी	सञ्जात्मक मासिक
१२.	प्रेम चौधरी	हट न्यूज साप्ताहिक
१३.	माधव चौधरी	गोरक्ष दैनिक
१४.	मानबहादुर चौधरी पन्ना	स्वतन्त्र
१५.	राजकुमार लेखी	थारू संस्कृति
१६.	राम एकवाल चौधरी	दि हिमालयन टाइम्स
१७.	रामबहादुर थारू	हमार पहरा अर्धसाप्ताहिक
१८.	लोकवहादुर चौधरी लक्की	हमार पहरा अर्धसाप्ताहिक
१९.	वसन्त चौधरी	हमार पहरा अर्धसाप्ताहिक
२०.	संजीव सत्थैया	दि वोस
२१.	सर्वनाम चौधरी	रासस
२२.	हेमन्ती चौधरी	हमार पहरा अर्धसाप्ताहिक

समग्रमा भन्दा, जन्मनेवित्तिकै मर्ने रोगले गाँजेको थारू पत्रकारिताले व्यावसायिक रूप लिन सकिरहेको छैन । *हमार पहरा* अर्धसाप्ताहिक, *पहरा* र *थारू मुक्ति* साप्ताहिकवाहेक कुनै पत्रिकाले रजत अङ्क छिचोल्न सकेका छैनन् । यस्तो विषम

परिस्थितिमा पनि लोकबहादुर चौधरी साप्ताहिकबाट अर्धसाप्ताहिक हुँदै थारू पत्रिकालाई दैनिक बनाई छाड्ने दृढता लिएर अधि बढिरहेका छन्।^५

नेपाली मूलधारे पत्रकारितामा बाहुन, छेत्री र नेवारको बाहुल्य छ। नेपाली पत्रकारिता जगतमा विभिन्न जातजातिको सन्दर्भबारे चर्चा गर्दै पेशल पोखरेल (२०६३) लेख्छन्, “नेपाली मिडिया समावेशी हुन सकिरहेको छैन। यो पृष्ठभूमिमा जनजाति समुदायमा पत्रकारिताको लहरमा समाहित हुने आकाङ्क्षा पलाउनु स्वागतयोग्य कुरा हो।” तर थारू समुदायमा त्यो लहर तरङ्गित हुन सकेको छैन। छापा माध्यममा कार्यरत थारू पत्रकारको सूची (हेर्नोस् तालिका ३) ले पत्रकारितामा उनीहरूको भिनो सहभागिता झल्काउँछ। समग्र मूलधारको पत्रकारितामा समेत थारू समुदायको उपस्थिति सरदर यही रूपमा भएकाले पनि थारू भाषाको पत्रकारिताले गति लिन सकेको छैन।

वितरण प्रणाली

पत्रिका व्यावसायिक ढङ्गले जेनतेन निकालेर गाउँघरमा त पठाइन्छ तर रकम उठ्दैन। बजारमा थारू पत्रिका स्टेसनरी पसलमा भुण्ड्याएर विक्रि, किनभने बजारसम्म गएर पत्रिका पढ्ने पाठक छैनन्। व्यावसायिक ढङ्गले प्रकाशन गरिएका पत्रिकाको हालत त यस्तो छ भने सोखको रूपमा क्याम्पसबाट निकालिने पत्रिकाको हविगत भन् कस्तो होला! महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङबाट थारू विद्यार्थीले प्रकाशन गर्ने *हमार पहरा* पत्रिकाका सम्पादक रहिसकेका केवी चौधरी भन्छन्, “पत्रिका लिएर क्याम्पस पढ्ने विद्यार्थी गाउँ जान्छ। उसँग अर्को पटक भेट हुनै गाह्रो हुन्छ। कोही परीक्षामा फेल भएर घरे बस्छ। कसैको क्याम्पस सकिन्छ। यसरी जथाभावी वितरणबाट रकम नआउँदा चेतैपछि हामीले वितरणको जिम्मा कार्यसमितिका सदस्यहरूलाई मात्रै दियौं। अहिले हाम्रो पत्रिकाको बजार ठीकै छ।”^६

२०४६ सालदेखि थारू युवा परिवार, काठमाडौँबाट प्रकाशित *विहान* पत्रिकालाई पनि वितरणको समस्याले रुवाएको छ। सो परिवारका पूर्व अध्यक्ष लेखनाथ चौधरी ‘कल्पना’ आफूहरूले जेनतेन पत्रिका निकालिरहेको जनाउँदै भन्छन्,

^५ नेपाल बास गुप काठमाडौँबाट २०६३ भदौ ९ गते सरसफाई पत्रकारिता पुरस्कार ग्रहणका अवसरमा उनीबाट व्यक्त विचार। साहित्यिक नाम लक्की चौधरी लेख्ने उनले सोही नामबाट पुरस्कार पाएका थिए।

^६ *हमार पहरा*का पूर्व सम्पादकहरूलाई २०६३ जेठमा महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङमा सम्मान गर्दा व्यक्त विचार। यो पङ्क्तिगत उक्त पत्रिकाको पूर्व सम्पादकको नाताले सो कार्यक्रममा उपस्थित थियो।

“विक्रीवितरणको लागि जिम्मा दिएको साथीले डेरा सार्छ, सम्पर्कमै आउंदैन । प्रत्येक वर्ष पुनः रिनधन गरेर पत्रिका निकाल्नु पर्छ । यसरी सधैं कसरी पत्रिका निकाल्न सकिएला र ?”^{१०}

थारू कल्याणकारिणी सभाको मुखपत्र थारू संस्कृति पनि नियमित छैन । सम्पादक राजकुमार लेखी यसका लागि सभाको कार्यसमिति जिम्मेवार रहेको जनाउँछन् । “पत्रिका प्रकाशनका लागि खर्च नै छुट्ट्याइएको छैन । सम्पादक एकलै दौडेर विज्ञापन जुटाउने कि लेख रचना ?” – लेखी भन्छन्, “थारूहरूको जेठो संस्था थारू कल्याणकारिणी सभाको मुखपत्र थारू संस्कृतिको यस्तो दुर्दशा छ भने अन्य थारू पत्रिकाको हालत के कस्तो छ सहजै अनुमान लगाउन सकिन्छ ।”^{११}

सबै पत्रिका चन्दा उठाएर निस्कन्छन् । वितरण प्रणालीमा सामञ्जस्य नहुँदा र विक्रीका लागि बाहिर गएका पत्रिकाको पैसा नउठ्दा ती पहिलो अङ्कमै सीमित हुन बाध्य छन् । इन्जिनियर लक्ष्मीनारायण चौधरीको संयोजकत्वमा, साहित्य तथा पत्रकारितामा रुचि राख्ने राजधानीबासी केही थारूहरूले ‘थारू संस्कृति पत्रिकाको लागि चिरस्थायी संरक्षक बन्ने स्वर्ण अवसर’ भन्ने सूचना छपाएर भरपर्दो आर्थिक आधार खडा गर्न खोजेका थिए । संरक्षक हुन १५ हजार रुपियाँ तिर्नुपर्ने प्रावधान राखिएको थियो । त्यसरी उठेको पैसाबाट अक्षयकोष राखी त्यसैको ब्याजले पत्रिका प्रकाशन गर्ने जमर्को गरे पनि त्यसले मूर्त रूप लिन सकेको छैन । त्यस्तै, पूर्वी थारू भाषामा छापिएका पत्रपत्रिका पश्चिमतिर तथा पश्चिमी थारू भाषामा प्रकाशित पत्रपत्रिका पूर्वतिर भाषा नबुझिने समस्याले पनि विक्रीवितरण गर्न कठिन छ । व्यावसायिक पत्रिकाको वितरण प्रणाली पनि अत्यन्त निराशाजनक छ । धनगढीबाट प्रकाशित एकमात्र नियमित अर्धसाप्ताहिक *हमार पहरा* कैलालीकै सबै क्षेत्रमा पुग्न सकेको छैन । छिमेकी जिल्ला कञ्चनपुर र बाँके, बर्दिया, दाङसम्म पनि यस पत्रिकालाई पुऱ्याउनु पर्ने हो तर व्यवस्थापनले यसतर्फ ध्यान दिन सकेको पाइँदैन । काठमाडौँमा बस्ने थारूहरू पनि *हमार पहरा*का पाठक हुन सक्छन् तर काठमाडौँमा यो पत्रिका प्रेस काउन्सिल नेपालको कोठामा मात्रै सीमित बनेको छ । धनगढीमा यसको सम्पादन र व्यवस्थापनमा

^{१०} अर्को अङ्क पत्रिका कहिले निकाल्ने भन्ने प्रश्नमा लेखनाथ चौधरीले दिएको जवाफ ।

^{११} राजकुमार लेखीसँगको कुराकानीमा आधारित । लेखी काठमाडौँमा २०६३ कालिकमा सम्पन्न थारू कल्याणकारिणी सभाको १९ औँ महाधिवेशनबाट केन्द्रीय सभाका महामन्त्री चयन भएका छन् । २०६३ असोजसम्म २० अङ्क प्रकाशित थारू संस्कृति पत्रिका अब नियमित हुने उनले जनाए ।

संलग्न रही हाल राजधानी संवाददाता भएका वसन्त चौधरी भन्छन्, “एक हजार पत्रिका जिल्लामै खपत हुन्छ। अरू जिल्लामा पत्रिका पठाए रकम उठाउन जानै गाह्रो। त्यसैले विक्री वितरणमा फड्को मार्न सकिएको छैन।”

जनशक्ति र लगानी

गोपाल दहित थारू समुदायमा दक्ष पत्रकारहरू भएको तर तिनलाई पारिश्रमिक दिएर राख्न सक्ने क्षमता थारू भाषाका पत्रिकाका सम्पादक/प्रकाशकहरूको नभएको धारणा राख्छन्। आफू व्यावसायिक रूपमा थारू भाषाको मैगर हमार सन्देश साप्ताहिकको सम्पादनमा संलग्न हुँदाका क्षण उनी सम्झिन्छन्, “हाम्रो पत्रिकाको माग पाँच हजार थान पुगिसकेको थियो तर १५ सयभन्दा बढी छाप्न सकेनौं। वितरण प्रणाली मिलाउन र खर्च धान्न नसक्दा पत्रिकाको परिमाण बढाउन पनि सकिएन। सम्पादन र वितरणमा पूर्णकालीन कर्मचारी राख्न नसकेकाले पत्रिका जम्मा १७ अङ्कमै स्थगित भयो।”^{१२}

प्रायः थारू पत्रिकाको नियति मैगर हमार सन्देश साप्ताहिकको भैं छ। पत्रिका व्यावसायिक ढङ्गले निकाल्ने जमर्को गरिन्छ, टिम पनि बनाइन्छ तर त्यसको भविष्यबारे पर्याप्त गृहकार्य गरिँदैन। एउटै व्यक्तिले समय पनि दिनुपर्ने र गोजीबाट रकम पनि हाल्नुपर्ने रोगले थारू पत्रिकाको आयु लम्बिन नसकेको अग्रासन मासिकको प्रकाशन संस्था गुर्वावा प्रकाशन प्रालिका अध्यक्ष सुशील चौधरी जनाउँछन्। सुरुमा ४/५ जनाले जनही १० हजार रुपियाँ हालेर पत्रिका प्रकाशन गरे। छापेर गाउँ घरमा पत्रिका पठाए तर त्यसको रकम उठाउन सकेनन्। उनी भन्छन्, “पछि समय पनि दिन सकिएन। गोजीबाट रकम मात्रै खुतुखुतु के हाल्नु?”^{१३}

सुशील चौधरीको भनाइ छ, “हामी थारू भाषाको पत्रिकाको सम्पादकलाई मासिक रूपमा पारिश्रमिक तिर्न पनि तयार छौं तर सम्पादक फेला पार्न सकिरहेका छैनौं।”^{१४} उता, लोकबहादुर चौधरी जनशक्तिको अभावमा पत्रिका प्रकाशन गर्न गाह्रो भएको जनाउँछन्। उनी आफ्नो पत्रिका आफैं कम्प्युटर टाइप गरेर सेटिङ गर्छन्, प्रेसमा धाउँछन्, कहिलेकाहीं ग्राहक प्रति आफैं पुऱ्याउन पनि दगुर्छन्। यति

^{१२} नेपालगञ्जबाट निस्कने अग्रासन मासिकले पत्रिका प्रकाशनअधि छलफलका लागि २०६१ भदौमा आयोजना गरेको कार्यक्रममा राखिएको धारणा। दहितले त्यस बेला प्रकाशनको पर्याप्त गृहकार्य नगरी पत्रिका निकाले दिगो नहुने बताएका थिए। त्यस बेला पर्याप्त गृहकार्य गरिएको भने पनि सात अङ्क प्रकाशन भई अग्रासन मासिक स्थगित छ।

^{१३} सुशील चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

^{१४} सुशील चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

गर्दा पनि जब पाठकहरू पत्रिका पढ्न नाक खुम्च्याउँछन् तब पत्रकारिता व्यवसायमा विनासिक्ती हात हालेको भैं लाग्छ उनलाई । अग्रासन मासिकका सहसम्पादक नरेशलाल कुसुम्या सो पत्रिकाको सम्पादन गरेबापत मासिक दुई हजार बुझ्ने गरेको बताउँदै भन्छन्, “पत्रिकाकै आम्दानीबाट सम्पादक, व्यवस्थापक पालिने अवस्था छैन । त्यसो नहुँदासम्म थारू मात्र होइन, अन्य भाषाभाषीको पत्रिकाको पनि भविष्य उज्ज्वल छैन ।”^{१५} तामाङ भाषामा २०३७ देखि २०५४ सालसम्म साप्ताहिक तथा मासिक पत्रिका सम्पादनको अनुभव सँगालेका अमृत योजन-तामाङ जनजातिका पत्रिकालाई सरकारीले टेवा दिनैपर्ने विचार राख्छन्, “नेपाली भाषाका पत्रिकालाई अनेक प्रकारको सुविधा छ । तर १७ वर्ष मातृभाषाको पत्रकारिता गर्दा मैले कुनै सरकारी सहयोग लिन सकिनँ । बल्लतल्ल जनजातिलाई पत्रकारिता तालिममा समावेशसम्म गराउन थालिएको छ ।”^{१६}

नेपाल प्रेस इन्स्टिच्यूट, क्षेत्रीय सञ्चार स्रोत केन्द्र, नेपालगञ्जका तत्कालीन क्षेत्रीय प्रबन्धक यमबहादुर दुरा भन्छन्, “यस केन्द्रबाट थारू समुदायका धेरैले तालिम पाएका छन् । २०६२ भदौ ११ देखि १६ सम्म कैलालीको टीकापुरमा थारू समुदायका युवालाई मात्रै लक्ष्य गरेर २० जनालाई तालिम दियोँ । यसरी कुनै जनजातिलाई फोकस गरेर यस केन्द्रबाट तालिम दिएको यो पहिलोपल्ट हो ।”^{१७} यसरी, सबै क्षेत्रमा समावेशी लोकतन्त्रको कुरा उठिरहेको बेला थारू समुदायका युवाले पनि पत्रकारिता तालिम लिने अवसर पाउन थालेका छन् । तर तालिमको सदुपयोग गर्ने ठाउँ नपाउँदा त्यो जनशक्ति पनि निष्क्रिय छ । प्रशिक्षार्थी पत्रकारहरू सक्रिय रहून् भन्ने उद्देश्यले सोही तालिमका मुख्य प्रशिक्षक धर्मेन्द्र भाको पहलमा गणेश चौधरीको संयोजकत्वमा ‘थारू पत्रकार सञ्जाल’ गठन गरिएको थियो । सो सञ्जालमा देशभरका थारू सञ्चारकर्मीलाई समेट्ने उद्देश्य रहेको थियो तर सञ्जालको बैठक एकै पटक समेत बस्न सकेन । सोही तालिमको एक प्रशिक्षकको नाताले यो पङ्क्तिकारले अनुगमन गर्दा जम्मा दुई जनाले मात्र सो तालिमको सदुपयोग गरेको भेटियो ।

प्रबन्धक दुराको विचारमा, लेख्ने अभ्यासको कमी, अरूका पत्रपत्रिका नहेर्ने बानी, पत्रिकालाई सोखको रूपमा हेर्ने दृष्टिकोण, पत्रिका निकाल्न आर्थिक अभाव जस्ता कारणले थारू पत्रिका लगायत जनजातिका प्रकाशनसँग सम्बद्ध

^{१५} नरेशलाल कुसुम्यासँगको कुराकानीमा आधारित ।

^{१६} अमृत योजन-तामाङसँगको कुराकानीमा आधारित ।

^{१७} यमबहादुर दुरासँगको कुराकानीमा आधारित ।

समाचारपत्रहरूमा सामग्री फितलो र सतही हुने गरेको छ । आदिवासी जनजातिको सञ्चार प्रणालीको विकाससम्बन्धी अनुसन्धानमा संलग्न सञ्चारकर्मी चुनबहादुर गुरुङ बताउँछन्, “आदिवासी जनजातिका केही जनशक्ति ठूला सञ्चारमाध्यममा कार्यरत छन् । उनीहरूलाई मूलधारको पत्रकारिता गर्दैमा फुर्सद छैन । आफ्नो मातृभाषाको पत्रकारिताबारे उनीहरूको कुनै सोच नै छैन । उता, भावनात्मक रूपले मातृभाषाको पत्रकारिता सुरु गर्नेहरूमा दक्षताको अभाव छ । त्यसैले के कस्तो सामग्री पस्कँदा पाठक, श्रोताहरूले रुचाउँछन्, त्यसको हेक्का छैन । समसामयिक होस् नहोस्, जे पायो त्यही रचना पस्कने गरिएको छ ।” गुरुङ अगाडि भन्छन्, “केही निश्चित मिसनको लागि लहडको भरमा जनजातिहरूले पत्रिका निकालेको पाइयो । विनाकुनै योजना व्यावसायिकता दिन खोज्दा सबैजसो पत्रिका बीचमै हराउँदै गएका छन् ।”^{१५}

थारू पत्रिकाका नियमित पाठक मोहन चौधरीका विचारमा, लगानी गर्ने मन मिल्ने साथीहरूको व्यवस्थित टिम वर्कको अभावमा थारू पत्रिकाले लामो यात्रा तय गर्न सकिरहेको छैन ।^{१६} चौधरीको अनुभव पनि यसैसँग मिल्दोजुल्दो देखिन्छ । पहिले चार जना लगानीकर्ताको कुरा मिल्न नसकेर अहिले एकलैले पत्रिका चलाउनु परेको उनी बताउँछन् ।^{१७} थारू पत्रिकामा काम गरेकै आधारमा अन्यत्र काम गर्न पाएका सफल उदाहरण पाइँदैन । थारू पत्रपत्रिकाको सम्पादनको अनुभवका कारण व्यावसायिक रूपमा नेपाली भाषाको पत्रकारिताको लाइनमा उभिन केही सजिलो भएको अनुभूति भने यो पङ्क्तिकारलाई छ ।

पत्रिका प्रकाशनको ३५ वर्ष पार गरिसक्दा पनि थारू छापा पत्रकारिता व्यावसायिक रूपमा वामे सर्न सकेको छैन । छापामा व्यावसायिक रूपले काम गर्ने थारू सञ्चारकर्मी औँलामा गन्न सकिने मात्रामा छन् । कान्तिपुर दैनिकसँग आबद्ध रहिसकेका गणेश चौधरी आफैं सम्पादक र प्रकाशक भई कैलाली, टीकापुरबाट नेपाली भाषामा साप्ताहिक परिचर्चा चलाइरहेका छन् । थारू भाषाको कुनै पत्रिकासँग उनको संलग्नता छैन । नेपाल समाचारपत्र र अन्नपूर्ण पोष्ट दैनिकमा आबद्ध रहिसकेको यो पङ्क्तिकार नेपालगञ्जबाट प्रकाशन हुने थारू भाषाको अग्रसन् मासिकसँग एक वर्ष सम्बद्ध रट्यो । व्यावसायिक रूपले

^{१५} आफ्नो प्रारम्भिक अनुसन्धानको सार बताउँदै गुरुङद्वारा व्यक्तिगत कुराकानीका क्रममा व्यक्त विचार । आदिवासी जनजाति राष्ट्रिय प्रतिष्ठानबाट गुरुङलाई सो अनुसन्धानका लागि वृत्ति प्राप्त भएको थियो ।

^{१६} मोहन चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित ।

^{१७} लोकबहादुर चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित ।

प्रकाशन हुन थालेको पत्रिकाले व्यापकता लिन नसकेपछि मैले सम्पादन कार्यबाट हात भिक्दा पत्रिका स्थगित छ। हाल म धनगढीबाट प्रकाशित *हमार पहरा* अर्धसाप्ताहिकको अतिथि सम्पादक छु। अग्रज थारू सञ्चारकर्मी राजकुमार लेखी थारू *संस्कृति* जेनतेन निकाल्दैछन्। *द हिमालयन टाइम्स*सँग सम्बद्ध राम एकवाल चौधरी तथा *द बोस* अङ्ग्रेजी पत्रिकासँग सम्बद्ध सञ्जीव सत्तौया जस्ता थारू सञ्चारकर्मीहरूको संलग्नता थारू पत्रिकासँग छैन। नेपालगञ्जबाट प्रकाशित *मध्यपश्चिम सन्देश* दैनिकका सम्पादकसमेत रहेका ठाकुरसिंह थारू हाल *नेपाल साप्ताहिक*मा स्वतन्त्र रिपोर्टिङ गरिरहेका छन्। छापामा हाल संलग्न यी आधा दर्जन सञ्चारकर्मीबाहेक अन्य व्यावसायिक पत्रकार थारू समुदायबाट छैनन्।

छापाभन्दा बरु रेडियो पत्रकारितामा थारू सञ्चारकर्मीहरू अग्रसर हुन थालेका छन्। दुई दर्जनभन्दा बढी थारू सञ्चारकर्मी रेडियोमा संलग्न छन्। थारू समुदायका युवाहरू जबसम्म क्याम्पस स्तरमा पत्रकारिता अध्ययनका लागि पाइलो हाल्दैनन् वा लामो समयको खँदिलो तालिम लिँदैनन् तबसम्म असल जनशक्ति उत्पादन हुँदैन। एक या दुई हप्ते तालिमबाट धेरै आशा गर्न सकिँदैन। थारू कल्याणकारिणी सभाको २०६३ कात्तिक २३ गते काठमाडौँमा सम्पन्न १९ औँ महाधिवेशनको उद्घाटनसम्बन्धी समाचार छापा तथा विद्युतीय माध्यमले सम्प्रेषण गरेनन् भनेर एक घण्टा चक्का जाम गर्ने निर्णय समेत गरिएको थियो। थारू कल्याणकारी सभाले मिडियाको महत्त्व साँच्चिकै बुझेको हो भने छात्रवृत्ति प्रदान गरेर थारू पत्रकार उत्पादन गर्नेतर्फ पनि ध्यान दिनुपर्छ। आफ्नो कार्यक्रमको समाचार आएन भनेर चक्काजाम गर्नुभन्दा सञ्चारकर्मी उत्पादन गर्नेतिर लाग्नु बढी मनासिब होला।

छापाखाना व्यवसायमा थारूहरूको लगानी हुन सकेको छैन। “अर्काको छापाखानामा पत्रिका छापेर कति दिन चलाउन सकिन्छ र? हामीलाई त प्रेसले पनि रुवाएर पत्रिका प्रकाशन बन्द गरेका हौं” –मैगर *हमार सन्देश* साप्ताहिकका सम्पादक सन्तराम धारकटुवा भन्छन्।^{२१}

समेटिएका विषयवस्तु

साहित्यिक पत्रिकामा त साहित्य हुने नै भयो तर व्यावसायिक रूपमा प्रकाशन भैरहेका थारू भाषाका पत्रिकामा पनि साहित्यको खुराक बढी भेटिन्छ। यी

^{२१} सन्तराम धारकटुवासँगको कुराकानीमा आधारित।

दुईखाले पत्रिकामा के कस्तो विषयवस्तु समेटिएका छन् भन्नेबारे बुँदागत रूपमा यहाँ चर्चा गरिएको छ ।

भाषा

कुनै पनि भाषिक समुदायले पत्रिका प्रकाशन गर्नुको मूल उद्देश्य भाषा-संस्कृतिको जगेर्ना हो । थारू समुदायले प्रकाशन गरेका पत्रिकाको मूल उद्देश्य पनि यही हो । नेपाली बृहत् शब्दकोशमा 'थारू' शब्दको परिभाषा यसरी दिइएको छ, "नेपाल तराईमा पूर्वदेखि पश्चिमसम्म फैलिएको, समान आकृति भएको तर संस्कार, पोसाक, भाषा ठाउँपिच्छे फरक पर्दै गएको एक जाति" (त्रिपाठी र दाहाल २०४०: ६२१) । शब्दकोशमा थारू जातिको परिभाषा यस्तो दिइए पनि त्यो हरेक जातिमा लागू हुने कुरा हो । ठाउँपिच्छे जुनसुकै जातिको पनि बोली भाषा फरक पर्छ नै । नेपाली भाषाको मानक रूप तयार भैसके पनि यसमा ठाउँअनुसार अझै पनि फरक परिरहेकै छ ।

थारूहरूको मूल थलो दाङ मानिन्छ । बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर, सुर्खेतमा दाङबाटै थारूहरू बसाइसराइ गरेर गएको बताइन्छ । त्यसैले यी छ जिल्लाका थारूहरूको बोलीमा भाषिक समानता पाइन्छ । क्रिया, पदावलीमा सामान्य परिवर्तनबाहेक खासै भिन्नता पाइँदैन । पश्चिमा थारू भाषामा एकरूपता ल्याउनुपर्ने कुरा रेडियो नेपालबाट २०५१ भदौ १ देखि समाचार प्रसारण हुन थालेपछि नै उठ्न थालेको हो । एकरूपताको सवालमा रेडियो नेपालबाट प्रसारण हुने पश्चिमा थारू भाषाका समाचारवाचक विनिता चौधरी लेखिन्:

त्यसो त सबै क्षेत्रका व्यक्तिले आ-आफ्नो भाषालाई मौलिक देख्छन् । भाषाविद्हरूको भनाइमा थारूहरूको मूल थलो दाङ हो । भाषाको मौलिकता पनि दाङदेखुरीमा नै छ । यो सत्य हुँदाहुँदै पनि कुनै लिखित प्रमाण नभएर भाषामा एकरूपता ल्याउन सकिएको छैन । हालको समाचार हामी जुन प्रकारले प्रसारण गर्दैछौं, यो सबै क्षेत्रलाई समेट्ने हिसाबले गरेका छौं । तर कतै हाम्रो मौलिकता नै हराएको त छैन ?

मेरो विचारमा हाल प्रसारण भएको भाषामा व्याकरण, लिपि, वाक्यपद्धति आदि यथाशीघ्र तयारी गर्नु जरुरी देखिन्छ । यसको मुख्य भूमिका भाषाविद्हरूको नै हो । सम्मेलन गराएर हुन्छ कि कुन तरिकाले समस्या समाधान हुन्छ, जसले समाचारको मात्र नभएर पछिको पिढीको लागि पाठ्यक्रम तयार गर्न तथा कुनै पत्रपत्रिका प्रकाशन गर्न मद्दत मिल्ला । र, यसरी पश्चिमा थारू भाषामा एकरूपता ल्याउन सके नमूनायोग्य काम भएर अरू भाषाभाषीलाई पनि प्रेरणा मिल्ने थियो (चौधरी २०५०: ५५) ।

यसरी, समाचार प्रसारणमा मानक थारू भाषाको कुरा उफिएको एक दशकपछि छापा पत्रकारितामा बल्ल यस विषयले स्थान पाएको देखिन्छ । पूर्विया थारू

भाषाका पत्रपत्रिका हाल शून्य गतिमा रहेकोले त्यस क्षेत्रमा मानक भाषाको कुरा उठान हुन सकेको छैन । रेडियो नेपाल सुर्खेतबाट २०५८ सालमा थारू भाषाको रेडियो कार्यक्रम *ख्याल* (कचहरी) प्रसारण हुन थालेपछि थारूहरू भाषा विवादमा उत्रिए । दंगौरा र देसौरी (बाँके, बर्दिया) दंगौरा र कैलरीया (कैलाली क्षेत्र), दंगौरा र देउखुरिया (देउखुरी क्षेत्र) भाषी बीच मनमुटाव देखियो । *ख्याल*मा दंगौरालाई मात्रै प्राथमिकता दिएको र लिखित रूपमा भाषा बिगारेको आरोप लगाइयो ।

रेडियो कार्यक्रम *ख्याल*मा प्रसारण भएका सामग्री समावेश गरेर बेसले *ख्याल* बुलेटिन प्रकाशन गरेको छ । उक्त बुलेटिनमा त थ द ध को प्रयोग नगरी तिनको सट्टा ट ठ ड ढ को प्रयोग गरेर समाचार प्रकाशन भएको देखिन्छ । विश्वराज पछलङ्ग्याको लेखको प्रतिवाद *उँकुवार भेट* मासिकका सम्पादक ओमप्रकाश गोंडिजिहार लगायत अन्यले गरे । गोंडिजिहार र पछलङ्ग्याबीच धेरै अङ्गसम्म *पहुरा* साप्ताहिकमा दोहोरी नै चल्यो । त्यो दोहोरी रोकन सम्पादकले भाषा विवादलाई स्थान नदिने सूचना जारी गर्नु पर्यो ।

धनगढीबाट प्रकाशन हुने *पहुरा* साप्ताहिकमा देउखुरिया भाषाको प्रभाव देखिन्छ भने बाँकेबाट प्रकाशित *फूलवार* साप्ताहिकमा देसौरी भाषाको तथा बर्दियाबाट प्रकाशन हुने *मैगर हमार सन्देश*मा दंगौरा भाषाको । पश्चिमा थारू भाषाका छापामा मानक भाषाबारे बहस उठे पनि छलफल, सम्मेलन गरेर निचोडमा पुग्ने वातावरण भने बनेको छैन । साहित्यिक पत्रिकामा भाषाको विषय उठान भएका लेख अत्यन्त न्यून छन् ।

महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङका पूर्व सहायक क्याम्पस प्रमुख देवनारायण चौधरी भन्छन्, “क्याम्पसका विद्यार्थीहरूको पत्रिका प्रकाशनको मोह उत्साहबद्धक छ तर कहिलेकाहीं दङ्गहा र देउखुरिया भाषाको विवाद भिँकेर निराश तुल्याउँछन् ।” देउखुरी घर भएको उनी स्वयं *पहुरा* पत्रिकाका संरक्षक हुन् । पत्रिकाको कुनै अङ्गमा उनको शुभकामना मन्तव्य दङ्गहा भाषामा भाव परिवर्तन गरेर छापिएछ । उनी भन्छन्, “पत्रिकाको सम्पादकले मेरो गोरुको बाह्रै टक्का गरेर आफ्नै भेगको भाषा मात्रै ठीक भनी आफ्नो शैली लादनु हुँदैन । सिकारु लेखकको विचार उसको आफ्नै भाषामा नआए मन मर्छ । त्यसैले, अहिले भाषाको विवाद गर्नुभन्दा धेरै पुस्तक, पत्रपत्रिका कसरी प्रकाशन गर्न सकिन्छ भन्ने मुख्य कुरा हो । लिखित सामग्री बढ्दै गए भाषाको मानक रूप तयार हुने समय टाढा छैन ।”^{२२}

^{२२} देवनारायण चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित ।

पत्रपत्रिकामा लिखित रूपमा भाषा-विवाद चल्ल थालेपछि त्यसको एउटा राम्रो पक्ष के देखियो भने आफ्नो क्षेत्रको भाषाको संरक्षण-सम्बर्द्धन गर्न त्यसै ठाउँका युवा जुरमुआए । जस्तो, दंगौरा भाषाले पेलेको अनुभूति भएपछि पत्रकारिता र भाषा साहित्यमा रुचि राख्ने देसौरी समूहले देसौरी भाषामा साप्ताहिक *फूलवार*को प्रकाशन गर्‍यो । हवाइ पत्रिका, कथा, कविताका सङ्ग्रह छाप्न थाल्यो, गीति एलबम निकाल्न थाल्यो अनि एफएम रेडियोमा आफ्नै भाषामा कार्यक्रम प्रसारण गर्न थाल्यो । लोकबहादुर चौधरी भर्खर व्यावसायिक रूपमा उदाइरहेको थारू पत्रिकामा भाषाबारे विवाद चल्लु स्वाभाविक ठान्छन् । उनी भन्छन्, “हामीले यसलाई नकारात्मक रूपमा नलिई सकारात्मक रूपमा नै लिनु पर्छ ।”^{२३} भाषालाई विवादको विषय नबनाई सकारात्मक रूपमा लिन सके थारू भाषाका विभिन्न उपसमूहका धेरै गहन सामग्री लिखित रूपमा आउलान् नै, साथै नयाँनयाँ प्रतिभाको पनि उदय हुने छ ।

चाडपर्व संस्कृति

सबैजसो पत्रपत्रिकामा थारू जातिका चाडपर्व र संस्कृतिको परिचयले पर्याप्त स्थान पाएको छ । गुरही (नागपञ्चमी), अष्टिम्की (कृष्ण जन्माष्टमी), अट्बारी (हरितालिका तीजपछिको पहिलो आइतबार मनाइने थारूहरूको विशेष चाड), दशिया (दशैं), देवारी (तिहार), धुरहेरी (होली) सवनिचा (साउने संक्रान्ति), आदि चाडवाहेक खेतीपाती सकिएपछि खाइने पेंड्या, पानी पार्न गरिने गोरु बेंढना जस्ता चलनबारे पनि उल्लेख गरिएको भेटिन्छ ।

थारूहरूका बारेमा थुप्रै विदेशी तथा स्वदेशी लेखकले खोज अनुसन्धान गरेर पुस्तक प्रकाशन गरेका छन् । तर तिनीहरूले थारूहरूका बारेमा के लेखेका छन्, थारू चाडपर्व, संस्कृतिबारे उनीहरूको टिप्पणी के छ भन्नेबारे थारू पत्रपत्रिकामा अपवादको रूपमा मात्रै चर्चा भएको भेटिन्छ । जसले जे लेखे पनि, जस्तो व्याख्या गरे पनि त्यसको समर्थन वा खण्डन हुँदैन । *थारू शब्दकोश* तथा *थारू संस्कृतिको परिचय* पुस्तकका लेखक गोपाल दहित भन्छन्, “एक त शिक्षित थारूहरू पनि आफ्नो इतिहासप्रति चासो राख्दैनन्, दोस्रो लेख्ने अभ्यास छैन, तेस्रो पढ्ने बानी त छँदैछैन । अनि आफ्नै बारेमा तथानाम लेखिए पनि प्रतिवाद गर्ने कुरै आउँदैन ।”^{२४}

^{२३} थारू भाषा शुद्ध हो भन्नेबारे *पहुरा* साप्ताहिकमा चलेको विवादले नकारात्मक रूप लिन थालेपछि सो पत्रिकाद्वारा २०६१ भदौ २१ मा आयोजित छलफलमा व्यक्त विचार ।

^{२४} गोपाल दहितसंगको कुराकानीमा आधारित ।

थारूहरूको खानपिनबारे थारू आदिवासी नेपाली पुस्तकमा देवेन्द्र घिमिरे (२०५२: ४४) ले लेखेका छन्, “थारूहरू जाँड, रक्सी, सुँगुर, भैंसी, कतै गाई खान्छन् र आफ्नो देवतालाई चढाउँछन्।” वास्तविकता के हो भने, थारूहरूले गाई त के भैंसी समेत खाँदैनन्। थारू संस्कृतिको उपहास गर्ने यस्तो गलत तथ्यको प्रतिवाद गरिएको लेख मैले अहमसम्म पढेको छैन। वरु थारू भाषा संस्कृतिका ज्ञाता महेश चौधरीले भूमिकामा सोही पुस्तकलाई राम्रो भनेर प्रशंसा गरेका छन्।

चाडपर्व यसरी मनाइन्छ, उसरी मनाइन्छ, भन्ने सतही चर्चा मात्र हुन्छ, थारू पत्रपत्रिकाका लेखहरूमा। चाडवाडमा फजुल खर्च गर्ने वानीले थारू समुदायको आर्थिक अवस्था कमजोर भएको अहम तथ्य जगजाहेर छ। तर यस्ता पक्षको चिरफार गरिएका लेख पत्रपत्रिकामा समेटिन सकेका छैनन्।

राजनीतिक समाचार

समाचारमूलक पत्रिकामा पनि राजनीतिक समाचार अत्यन्त न्यून पाइन्छ, थारू पत्रपत्रिकामा। राजनीतिक लेख पनि अपवादकै रूपमा मात्र समेटिएका हुन्छन्। विचार पृष्ठहरू सामाजिक र सांस्कृतिक लेखले भरिएका हुन्छन्।

थारू राजनीतिक कार्यकर्ताका विचार/अन्तर्वार्ता समाचारमूलक पत्रपत्रिकामा समेटिने गरेका छैनन्। वरु सामयिक सङ्कलनका रूपमा प्रकाशित चिरखा मासिक, विहान र नेउता (वार्षिक) ले थारू सांसदका अन्तर्वार्ता समेटेका छन्। २०५४ सालको विहानमा सुदीप दहितको ‘थारू खाने थारू नै हो त’ शीर्षकको राजनीतिक लेख छापिएको छ। दहित लेख्छन्:

अरू जातिले थारू उपर शोषण दमन गर्न आफैं हात नलगाएर हामीलाई नै प्रयोग गर्छन्। यसको कारणमा छलकपट फैलाउन, थारू थारूबीच फूट ल्याउन, थारू खाने थारू नै हुन् भन्ने देखाउन, नराम्रो कामको दोष देखाउन, राम्रो कामको जस आफूले लिन, थारूलाई नै थारूको आँखाको कसिङ्गर देखाउन, थारू गाउँका अगुवालाई हातमा लिन, थारूहरूको भित्री जरो पत्ता लगाउन यी सबै स्वार्थ पूरा गर्न अरू जातिका चलाख मान्छेले थारू उपर शोषण गर्न थारूलाई नै हतियार बनाइरहेका छन् (दहित २०५४: ४२)।

दहितले भनेजस्ता उदाहरण थारू समुदायमा जताततै भेटिने भए पनि तिनको भण्डाफोर थारू पत्रिकामा आउन सकेको छैन। समाचारमूलक अग्रासन मासिकमा पनि राजनीतिकभन्दा सामाजिक, सांस्कृतिक र मुक्त कर्मैयासँग सम्बन्धित लेख नै छापिइरहेका हुन्छन्।

गाविसको चुनावमा थरूहट इलाकामा पनि प्रायः गाविस अध्यक्ष अन्य जातिको, उपाध्यक्षचाहिँ थारू जातिको भागमा पर्ने विडम्बनापूर्ण अवस्था छ, राजनीतिक लडाइँमा थारूहरू ठगिएका ठगियै छन् तर यस्ता विषयमा विचारोत्तेजक सामग्री कहिल्यै आउन सकेको छैन। अग्रासन मासिकका संस्थापक सम्पादक श्रीराम चौधरीका विचारमा प्रायः साहित्यमा भुकाव राखेहरू नै पत्रिका प्रकाशनसँग सम्बद्ध रहेकाले राजनीतिक लेखले पत्रपत्रिकामा स्थान पाउन नसकेको हो।^{२५} उनको भनाइमा धेरै हदसम्म सत्यता छ। थारू कल्याणकारिणी सभाका केन्द्रीय सदस्य मेटमणि चौधरी थारू भाषाका पत्रपत्रिकामा राजनीतिक लेख लेख्न रुचाउँछन्। सम्पादकहरूले समन्वय गर्न नसकेकाले राजनीतिक लेख, विचार, रिपोर्टिङ समावेश नभएको उनको तर्क छ। उनी भन्छन्, “सम्पादकहरू लेखक वा पाठकबाट जस्तो रचना प्राप्त गर्छन्, त्यस्तै छापिदिन्छन्। कस्तो लेखकबाट कस्तो लेख रचना ल्याउन सकिन्छ, यस सम्बन्धमा गृहकार्य नै गरिँदैन।”^{२६}

^{२५} श्रीराम चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

^{२६} मेटमणि चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

थारू पत्रपत्रिकामा राजनीतिक लेख, समाचार कम आउनुको कारणवारे विहान पत्रिकाका सम्पादकमध्ये एक लेखनाथ चौधरी 'कल्पना' को बनाइ भने केही फरक छ। उनी भन्छन्, "पत्रपत्रिका पनि जनचेतना जगाउने बलियो माध्यम हुन सक्छ, भन्ने चेत थारू राजनीतिक नेताहरूमा आउन सकेको छैन। त्यसैले थारू पत्रिकालाई सांसद, मन्त्री तहसम्म पुगेको व्यक्तिले शुभकामना विज्ञापन दिएर सहयोग गर्न त परै जाओस् एक प्रति पत्रिका पनि नकिनिदिने विडम्बनापूर्ण अवस्था छ। यस्तो रवैयाले पनि थारू पत्रिकाका सम्पादकले राजनीतिक लेख राख्न कञ्जुस्याई गरेका होलान्।"^{२७}

उनको विचारसँग सञ्चारकर्मी चुनबहादुर गुरुङ पनि सहमत राख्छन्। गुरुङ भन्छन्, "आदिवासी जनजाति नेताहरूलाई मातृभाषाका पत्रपत्रिकावारे कुनै चासो छैन। उनीहरूलाई राष्ट्रिय स्तरको पत्रिका भए पुग्छ। जबसम्म आफ्नै समुदायका नेताहरूले यसबारेमा चासो दिँदैनन्, पत्रिका अगाडि बढ्न सक्दैनन्। दोस्रो, राजनीतिक रूपले हामी ठगिएका छौं। सरकारको सञ्चार नीतिमा आदिवासी जनजातिका पत्रपत्रिकालाई टेवा दिने कुनै प्रावधान बनेको छैन। जबकि अन्य देशमा पिछ्छाइएको जनजातिको पत्रिकालाई सरकारी तहबाटै टेवा दिइएको छ।"^{२८}

आफ्ना खास पाठक को हुन् ? सम्पादकहरूले यो पक्ष खुट्ट्याउन कोसिस गरेका छैनन्। त्यसैले हात लागेको जस्तोसुकै रचनाले पत्रिकाको पाना भर्ने गरेका छन्। लोकबहादुर चौधरी भन्छन्, "बल्ल त थारू पत्रकारिता बामे सँदैछ। एकै पल्ट राजनीतिक लेखको भरमार कसरी हुन सक्छ ? हामीले पाठकको रुचि अनुसार राजनीतिक लेख संयोजन गर्न थालेका छौं। अनुवाद गरिएका भए पनि संविधान सभासम्बन्धी लेख पाठकले निकै रुचाएको पाइएको छ। अब हाम्रो पत्रिकामा राजनीतिक लेख नियमित नै हुन्छ।"^{२९}

साहित्यिक स्तम्भ

कथा, कविता र हलुका लेखले सबैजसो थारू पत्रपत्रिका भरिएका छन्। कथा, कवितामा समाजलाई चेतना दिने भन्दा पनि सस्तो खालको प्रेम कथा र भावुकता समेटिएका पाइन्छ। थारू भाषाका कवि सियाराम चौधरी भन्छन्, "थारू साहित्यिक जमघटको अभाव छ। साहित्यिक जमघट हुन सके त्यसबाट प्राप्त उपयुक्त रचना

^{२७} लेखनाथ चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

^{२८} चुनबहादुर गुरुङसँगको कुराकानीमा आधारित।

^{२९} लोकबहादुर चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

छापन सकिन्थ्यो । त्यसो हुन सकेको छैन ।”^{३०} थारू भाषामा हालसम्म राष्ट्रियस्तरमा कुनै विधामा पनि साहित्यिक प्रतियोगिता भएको छैन ।

थारू पत्रपत्रिकामा अनुवाद साहित्यको पनि अभाव छ । विश्वका, नेपालका उत्कृष्ट रचना छापेर पत्रिकाको स्तर बढाउने प्रयास अपवादवाहेक कसैबाट भएको पाइँदैन । थारू संस्कृति र सरासर पत्रिकामा मात्र विश्व साहित्यका केही रचनाको अनुवाद पढ्न पाइन्छ । यसका साथै, थारू भाषाका उत्कृष्ट रचना पनि नेपालीमा अनुवाद भएर राष्ट्रिय स्तरको पत्रिकामा जान सकेका छैनन् । त्यसैले थारू भाषा साहित्यका उत्कृष्ट लेखकहरू पनि ओभेलमा परेका छन् ।

गाउँखाने कथा, लोकगीत, लोककथासम्बन्धी रचना पनि अत्यन्त न्यून छन् । समालोचना विधामा त खडेरी नै परेको छ भन्दा हुन्छ । *विहान* पत्रिकाले लोकगीतअन्तर्गत विवाहको माँग, सजना, लोककथा र कृष्ण जन्माष्टमी जस्ता विशेषाङ्क निकालेर लोकसाहित्यको भण्डार भर्ने काम गरेको छ । तर अरू पत्रिकाबाट त्यस्तो प्रयास खासै भएको पाइँदैन । *अग्रासन* मासिकले भने गजल विशेषाङ्क प्रकाशन गरेको देखिन्छ ।

कथा, कविता, साधारण लेख रचनाका अतिरिक्त अब थारू पत्रिकामा अन्य विधाले पनि स्तम्भको रूपमा स्थान पाएका छन् । यसले थारू भाषा साहित्यलाई अभि फराकिलो बनाउने देखिन्छ । *मैगर हमार सन्देश* साप्ताहिकमा ‘पोक्टा आँरा’ (विग्रिएको अन्डा) नामक व्यङ्ग्य स्तम्भ नियमित थियो । त्यस्तै समसामयिक जल्दोबल्दो घटना विश्लेषण स्तम्भ *सिलाल आगी* (सल्किएको आगो) लोकप्रिय थियो ।

उँकुवार भेट मासिकमा स्वास्थ्य स्तम्भका अतिरिक्त ‘अरवर शब्द’ (शब्द ज्ञान) कहकुट (उखान टुक्का) ‘पुछो लडको मनके बाट जोन्हु मामासे’ (सोध केटाकेटी मनका कुरा चन्द्रमा मामासँग) आदि स्तम्भ राखिएका छन् । ‘पुछो लडको ...’ स्तम्भले बालबालिकालाई कविता लेख्न सिकाउन मद्दत गरेको छ ।

अन्य विषयवस्तु

थारू जाति पछि परे, छोरीलाई पनि छोरा सरह पढाऔँ, कमैया कमलहनीहरूको व्यथा, जाँडरक्सी कम गरौँ, गुरुवा र धामीभन्दा अस्पताललाई प्राथमिकता दिऊँ

^{३०} काठमाडौँमा २०५५ सालमा सुरु भएको मासिक थारू साहित्यिक जमघटको शृङ्खला दुई वर्ष चलेर २०५७ सालतिर स्थगन भएको थियो । २०५९ सालमा यो पुनः सुरु हुँदा पहिलो शृङ्खलामा चौधरीबाट व्यक्त विचार । २०५९ सालपछि पनि १२ शृङ्खला चलेर यो जमघट फेरि बन्द भएको छ ।

जस्ता जनचेतनामूलक विषयवस्तु प्रायः पत्रिकामा समेटिएका छन् । तर यस्ता लेख पनि अनुसन्धानमूलक नभएर सतही छन् । थारू जाति पछि पर्नाका कारण के हुन्, कुन पक्षमा सुधार गरे यो समुदायको उन्नति हुन्छ, छोरीले उन्नति गरेर बाबुआमा पालेको उदाहरण कहाँ छ, कुन कर्मैया कमलहीलाई कुन-कुन जमिन्दारले किन र कसरी दुःख दिए, मुक्त भएको थोरै समयमा कुन मुक्त कर्मैया परिवारले उन्नति गर्‍यो । थारू समुदाय जाँडरक्सीको सेवनले नै पछि परेको हो त, गुरुवाले गलत सल्लाह दिँदा कहाँका विरामीलाई कस्तो असर प‍यो जस्ता विषयमा फिचर, खोजमूलक समाचारको अभाव छ ।

गोपाल दहितको थारू संस्कृतिको सङ्क्षिप्त परिचय पुस्तक (दहित २०६२) मा पश्चिमा थारूका ५५ र पूर्वीया थारूका ३६ गरी थारूको ९१ थर रहेको उल्लेख छ । तर यी थारूका थरपछाडि के इतिहास लुकेको छ भन्ने सम्बन्धमा पत्रपत्रिकामा रिपोर्टिङ हुन सकेको छैन । पूर्वीया थारूका खाँ, विश्वास, सरदार, मण्डल, जोशी, धामी र पश्चिमा थारूका लामा, थापा, कुर्मी, वैद्य, राजवंशी, जस्ता थरहरू अन्य जाति एवं समुदायसँग मिलेको भेटिन्छ । यी थरहरूको नामाकरण कसरी भयो ? थारूहरू बसोबास गर्ने ठाउँको नाम कसरी जु‍यो, जस्ता विषयलाई पनि पत्रपत्रिकाले स्थान दिन सकेका छैनन् । थारू कृषि पेशामा आधारित समुदाय हो । तर कृषिसम्बन्धी लेख, रचना, समाचार थारू पत्रपत्रिकामा छँदै छैन भन्दा हुन्छ । सस्तो खालका गीत, कविता, चुट्किला जस्ता सामग्री नै पस्किँदै जाने रोगवाट थारू साहित्यिक पत्रपत्रिकाका सम्पादक मुक्त हुन सकेका छैनन् । व्यावसायिक रूपमा समाचारमूलक पत्रिका प्रकाशन गर्ने सम्पादक/प्रकाशकहरूको पत्रकारिताको आधार त्यही भएकाले ती पनि साहित्यिक पत्रिकाको रोगवाट अछुतो छैनन् ।

पाठकको राय

थारू पत्रपत्रिका पाँच सयदेखि हजारको सङ्ख्यामा छापिन्छन् । पाठक सङ्ख्या खासै बढ्न सकेको छैन । तर सचेत पाठकहरू जसरीतसरी पाठक बढाउनेतिर होइन, गुणस्तर सुधान्तिर ध्यान दिनुपर्नेमा जोड दिन्छन् । त्रिवि, कीर्तिपुरमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा ग्रामीण विकास विषय पढिरहेका प्रेमप्रकाश चौधरी भन्छन्, “थारू भाषाका पत्रपत्रिका अधिकांशतः समसामयिक सङ्कलनका रूपमा छापिने गरेका छन् । अब बौद्धिक वर्गले पनि पढ्ने अनुसन्धानमूलक पत्रिका निकाल्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्छ । थारू समुदायको ग्रामीण विकासमा गाउँका अगुवा, बरघर, महताँवाहरूको ठूलो योगदान छ । तर तिनीहरूको

विकास प्रक्रिया, तिनलाई आइपरेका समस्या आदिबारे प्रकाश पारिएको लेख, रिपोर्टिङ आउन सकेको छैन।”^{३१}

उनले भने भैं थारू भाषामा हालसम्म एउटा पनि अनुसन्धानमूलक पत्रिका निस्किएको छैन। अनिकालको वीउ भनेभैं २०६३ फागुनमा आएर थारू बौद्धिक तथा राष्ट्रिय अनुसन्धान केन्द्रले कृष्णराज सर्वहारीको सम्पादनमा *गुर्बावा* नामक अनुसन्धानमूलक चौमासिक पत्रिकाको प्रकाशन सुरु गरेको छ, जसको दोस्रो अङ्क निस्कन बाँकी नै छ। उता, नेपाल ग्रामीण पुनर्निर्माण संस्था, नेपालगञ्जका तत्कालीन क्षेत्रीय प्रमुख बालकृष्ण चौधरी थारू भाषामा पाठ्यपुस्तक तयार भए पनि सरकारले लागू गर्न पहल नगरेकोमा त्यसबारे पर्याप्त समाचार, लेख थारू पत्रपत्रिकामा आउन नसकेको जिकिर गर्छन्।^{३२}

रेडियो भेरी, सुर्खेतमा थारू भाषाको *ओजरार डगर* रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने मानवहादुर चौधरी ‘पन्ना’ पत्रपत्रिका पढ्न निकै रुचि राख्छन्। उनका अनुसार, थारू भाषाका सम्पादकहरूमा विषयवस्तुको राम्रो ज्ञान नभएकाले पत्रिका सतही लेख, रचनाले भरिने गरेका हुन्। मानवहादुर भन्छन्, “केही तालिममा सहभागिता जनाएपछि मैले आफ्नै समुदायका लुकिरहेका थुप्रै मुद्दा कसरी केलाउने भन्ने थाहा पाएँ। थारू पत्रिकालाई राम्रो बनाउन थारू सम्पादकहरूले पनि यस्ता कुरा थाहा पाउनु र उनीहरूको भेला हुनु मैले जरुरी देखेको छु।”^{३३} जनज्योति प्रावि दाङ-देउखुरी, घुम्नाका शिक्षक देवराज चौधरी आफूले पाएसम्मको पुस्तक पत्रिका सङ्कलन गरिरहेको जनाउँदै भन्छन्, “मैले त थारू पत्रिका पाएँ भने भोक प्यासै विर्सिन्छु। तर सङ्ख्यात्मक रूपले पत्रिका धेरै भए पनि गुणस्तर उकासिएको छैन। सम्पादकहरूले आफ्नो पत्रिकाको आफैँ मूल्याङ्कन गर्ने बेला आएको जस्तो मलाई लाग्छ।”^{३४}

समाजमा प्रभाव

थारू पत्रपत्रिकाको समाजमा प्रत्यक्ष प्रभाव देखिएको छ। यो पङ्क्तिकारले *विहान* पत्रिकामा परिवार नियोजनसम्बन्धी एउटा नाटक छपाएको थियो। नाटकले आफूमाथि आक्षेप लगाएको भन्दै गाउँकी एक महिला रन्किएर भगडा

^{३१} प्रेम प्रकाश चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

^{३२} बालकृष्ण चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

^{३३} मानवहादुर चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित।

^{३४} केरनी पत्रिकासँग सम्बद्ध देवराज चौधरीले २०६० वैशाखमा सो पत्रिकाको देउखुरी, मजगाउँमा विमोचन हुँदा व्यक्त गरेको विचार।

गर्न आएकी थिइन् ।^{३५} दाड देउखुरी, गढवा, मानपुरकी उत्तम चौधरीले २०५५ साल कुँवार अङ्कको *विहान* पत्रिकामा 'धोखा' शीर्षकको कथा छपाएकी थिइन् । त्यसमा श्रीमान्वाट परित्यक्त एक नारीको सङ्घर्षको चित्रण गरिएको थियो । कथा छापिएपछि विभिन्न सभा सम्मेलनमा उनलाई धेरैले भन्न थालेछन्, "ओहो, तपाईंले त धेरै दुःख पाउनुभएको रहेछ, मैले तपाईंको कथा पढें नि !" उत्तम चौधरी भन्छन्, "म श्रीमान् र बालबच्चासहित सुखी परिवारिक जीवन बिताइरहेकी छु, त्यो कथा पूरै काल्पनिक हो भन्दा पनि कतिले त पत्याएनन् । 'तपाईंलाई छाडेर श्रीमान्ले अर्को बिहे गरिसके हो ?' भनेर समेत सोधियो । त्यसपछि मैले साहित्य सिर्जना गर्न नै छोडिदिएँ ।"^{३६}

अर्थात्, पत्रपत्रिकारमा छापिएका सबै कुरा (साहित्यिक सामग्रीसमेत) सत्य हुन्छन् भन्ने विश्वास भनौं वा भ्रम थुप्रै पाठकमा छ । यसले के जनाउँछ भने आफ्नो गाउँठाउँको वास्तविक सुखदुःखका घटना पढ्न र त्यसमा भिज्न पाठकलाई तीव्र रुचि छ । पत्रिकाले पाठकको रुचिलाई बुझेर समाजमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने खोजमूलक सामग्री समावेश गर्नु जरुरी छ ।

थारू पत्रिकामा स्वास्थ्य र कानूनी समस्यावारे लेखिएका लेखबाट आफूले पर्याप्त ज्ञान पाएको भन्ने पाठकहरू धेरै छन् । हाल थारूहरूको इतिहास खोतल्ने अभियान थारू पत्रिकाबाट चालिएकोमा त्यसवारे थुप्रैको चासो बढेको छ । थारू संस्कृति लोप हुन थाल्यो भनेर रेडियो, पत्रपत्रिकाबाट आवाज उठ्न थालेपछि क्लब गठन गरेर संस्कृति जगेर्ना गर्न कम्मर कसेकाहरू पनि छन् । तर गाउँका थारू क्लबहरूले आफ्नो गाउँठाउँको परिचयका लागि पत्रिका प्रकाशन गर्ने चासो अभैसम्म लिएको पाइँदैन । पत्रपत्रिका समाजलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने सशक्त माध्यम भए पनि थारूहरूको हितमा काम गर्ने सङ्घ संस्थाबाट थारू पत्रिकाको विकासमा खासै टेवा दिइएको पाइँदैन । दाडको व्याकवार्ड एजुकेशन सोसाइटी (बेस) नामक संस्थाले सङ्घारी (साथी) नामक थारू भाषाको बुलेटिन प्रकाशन गर्ने गरेको थियो । तर हाल यसलाई नेपाली बनाइएको छ । सहयोग समाज नेपाल, दाडबाट अधिकांश सामग्री थारू भाषामै समावेश गरी *गन्तारी* पत्रिकाको प्रकाशन थालिएको छ । सो संस्थाले अनुवाद समेत गरी अनौपचारिक शिक्षाका करिब चार दर्जन पुस्तिका छापेको छ । युनिक नेपाल, बर्दियाले पनि थारू भाषाको बुलेटिन

^{३५} २०४८ साल कुँवार अङ्कमा *विहान*मा छापिएको 'परिवार नियोजन' शीर्षकको नाटकमा एक चरित्रहीन पात्रका रूपमा आफूलाई नै इङ्गित गर्न खोजिएको भन्ने ती महिलाको आरोप थियो, यद्यपि लेखकको मनसाय त्यस्तो थिएन ।

^{३६} उत्तम चौधरीसँगको कुराकानीमा आधारित ।

प्रकाशन गरेको छ तर त्यो नियमित छैन । सङ्घ संस्थाबाट निकालिएको बुलेटिनमा खास गरी उनीहरूकै क्रियाकलापको समाचार समेटिएको देखिन्छ ।

टुङ्ग्याउनीमा

थारू भाषाको पहिलो पत्रिका *गोचाली* २०२८ सालमा प्रकाशन भए यता थारू पत्रिकाको इतिहासले ३५ वर्ष लामो दूरी तय गरेको छ । उपलब्ध सूची हेर्दा हालसम्म ७१ ओटा पत्रिका प्रकाशित देखिन्छन् । छुटपुट भएका केही पत्रिकालाई समेत गणना गर्ने हो भने पनि हरेक वर्ष सरदर दुईओटा मात्र नयाँ पत्रिका थपिँदै गएका छन् जसलाई सङ्ख्यात्मक हिसाबले सन्तोषजनक मान्न सकिँदैन । गुणात्मक हिसाबले त भन्नु थारू पत्रिकाको स्तर पटकै उकासिन सकेको छैन । पत्रिका कुन वर्गका पाठकतर्फ लक्षित छ ? कस्ता सामग्री समावेश गर्दा पाठकको मन तान्छ ? यस सम्बन्धमा कुनै गृहकार्य भएको छैन । अब थारू भाषाका पत्रपत्रिकालाई निरन्तरता दिन गुणस्तर बढाउने तर्फ जोड दिनुपर्ने देखिन्छ । सस्ता खालका लेख रचना पाठकले मन पराउँदैनन् भन्ने तथ्य सम्पादक प्रकाशकले बुझ्नुपर्छ । बौद्धिक स्तरका पाठकहरूको रुचिलाई ध्यानमा राख्दै स्तरीय पत्रपत्रिकाको सुरुआत चाँडोभन्दा चाँडो गर्नुपर्छ ।

अधिकांश पत्रिका मन मिल्ने साथीहरूले चन्दा उठाएर पत्रिका निकाल्ने सोख पूरा गर्न निकालिएकाले दिगो हुन सकेका छैनन् । यसले गर्दा आवश्यक जनशक्तिसमेत तयार हुन सकेको छैन । जेनतेन चलिरहेका पत्रिकालाई पनि आफ्नो प्रस्तुतिले समाजमा के कस्तो असर पारेको छ भन्ने थाहा छैन । प्रकाशक, सम्पादकहरूले पाठकको राय बुझ्ने, अन्तर्क्रिया गर्ने कार्यक्रम राख्नुपर्छ भन्ने हेक्का कहिल्यै गरेनन् ।

थारू भाषाको पहिलो पत्रिका *गोचाली*ले जमिन्दार शोषकहरूको अन्याय अत्याचारको विरोध गर्ने र मोही किसानहरूको वकालत गर्ने विषयवस्तुलाई प्राथमिकता दिएको थियो; हालका पत्रिकाले यस्तो गर्न सकेका छैनन् । पछिल्लो कालमा माओवादी निकट मानिएको *मुक्ति*क डगरले भने वर्गीय सवालबारे तीखो आवाज उठाएको छ ।

प्रकाशन भइरहेका पत्रिकाको वितरण प्रणाली अत्यन्त फितलो छ । पत्रिका जुन जिल्लाबाट प्रकाशन हुन्छ, सोही जिल्लाको एक कुनामा मात्रै सीमित देखिन्छ । २४ जिल्लामा सङ्गठन विस्तार भएको थारू कल्याणकारिणी सभाको मुखपत्र *थारू संस्कृतिसमेत* काठमाडौँमै सीमित छ । विक्रीवितरण प्रक्रियालाई मात्रै सुधार गर्ने हो भने पनि थारू पत्रिकाको स्तर माथि उठ्न सक्छ ।

व्यावसायिकतासँगै थारूहरूको हक, अधिकारका लागि मिसन पत्रकारिता गर्नु पनि उत्तिकै जरुरी छ । यसका निमित्त थारू पत्रिकासँग सम्बद्ध सम्पादक, प्रकाशकहरूको राष्ट्रिय भेला हुनु जरुरी देखिन्छ जसले थारू समुदायका साभ्ना मुद्दाहरू केलाओस् र ती सवालमा सबै पत्रिकावाट साभ्ना आवाज उठोस् ।

थारू पत्रपत्रिकाको सन्दर्भमा सबैभन्दा अहम् सवाल भनेको प्रकाशनलाई नियमित गराउनु नै हो । आक्कल भुक्कल उदाउने पत्रिकामा गुणस्तर खोज्नु छोरी नभएको घरमा दुलही खोज्नु जस्तै हो ।

कृतज्ञता

यो लेख तयार गर्ने क्रममा मैले विभिन्न व्यक्तिहरूको सहयोग पाएँ । थारू भाषामा पत्रिका प्रकाशन गर्न सक्रिय विभिन्न महानुभावहरूले अमूल्य जानकारी दिनुभयो । उहाँहरू सबैलाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु । २०६३ माघ २५ मा मार्टिन चौतारीमा आयोजित 'थारू पत्रपत्रिकाको विगत र वर्तमान' विषयक छलफल कार्यक्रममा मैले गरेको प्रस्तुतिमा गहन सुझाव दिने सबै सहभागीप्रति आभारी छु ।

सन्दर्भ सामग्री

- धिमिरे, देवेन्द्र । २०५२ । थारू आदिवासी नेपाली । रुपन्देही: गोमादेवी चापागाई ।
- चौधरी, कृष्णराज । २०६२ । बेपत्ता छन् सगुनलाल । मूल्याङ्कन १३८: ३० ।
- चौधरी, कृष्णराज सर्वहारी । २०५५ । थारू भाषाके पत्रपत्रिकाका एक चर्चा । थारू संस्कृति २२(१३): ७-१० ।
- चौधरी, विनिता । २०५० । के पश्चिमा थारू भाषामा एकरूपता ल्याउन सकिँदैन ? विहान ६(४): ५४-५५ ।
- दहित, गोपाल । २०६२ । थारू संस्कृतिको सङ्क्षिप्त परिचय । ललितपुर: आदिवासी जनजाति राष्ट्रिय उत्थान प्रतिष्ठान ।
- दहित, सुदीप । २०५४ । थारू खउइया थारू हो त ? । विहान ९(६): ४१-४४ ।
- फूलवार । २०६१ । सम्पादकीय । १७ असोज, पृ. २ ।
- पोखरेल, पेशल । २०६३ । चाहिन्छ आत्मसमीक्षा । हिमाल १६(२०): ५४ ।
- त्रिपाठी, वासुदेव र बल्लभमणि दाहाल, सं. । २०४० । नेपाली बृहत् शब्दकोश । काठमाडौँ: नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- मुक्तिक डगर । २०४९ । पत्रिकाके उद्देश्य । १(१): पृष्ठ नखुलेको ।

अध्ययनका क्रममा सम्पर्क गरिएका व्यक्ति

१. अजय करिया मंघरिया सम्पादक, *गोम्हनिया* वार्षिक
२. अमृत योजन-तामाङ तामाङ भाषाविद्, काठमाडौं
३. गोपाल दहित प्रधान सम्पादक, *मैगर हमार सन्देश* साप्ताहिक
४. चन्द्रनारायण चौधरी अध्यक्ष, थारू विद्यार्थी समाज
५. चुनबहादुर गुरुङ सञ्चारकर्मी, काठमाडौं
६. देवनारायण चौधरी पूर्व सहायक क्याम्पस प्रमुख, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, दाङ
७. देवराज चौधरी शिक्षक, श्री जनज्योति प्रा.वि. दाङदेउखुरी
८. नरेशलाल कुसुम्या सह सम्पादक, *अग्रासन* मासिक
९. प्रेमप्रकाश चौधरी विद्यार्थी त्रिवि, कीर्तिपुर
१०. बालकृष्ण चौधरी क्षेत्रीय संयोजक, नेपाल ग्रामीण पुनर्निर्माण संस्था, नेपालगञ्ज
११. मङ्गल थारू थारू कथाकार, नेपालगञ्ज
१२. मानबहादुर चौधरी 'पन्ना' कार्यक्रम सञ्चालक, रेडियो भेरी एफएम, सुर्खेत
१३. मेटमणि चौधरी केन्द्रीय सदस्य, अनेरास्ववियू
१४. मोहन चौधरी सेभ द चिल्ड्रेन, नेपालगञ्ज
१५. यमबहादुर दुरा क्षेत्रीय प्रबन्धक, नेपाल प्रेस इन्स्टिट्यूट, नेपालगञ्ज
१६. राजकुमार लेखी सम्पादक, *थारू संस्कृति*
१७. लेखनाथ चौधरी पूर्व अध्यक्ष, थारू युवा परिवार काठमाडौं
१८. लोकबहादुर चौधरी सम्पादक, *हमार पहरा* अर्ध साप्ताहिक
१९. श्रीराम चौधरी सम्पादक, *अग्रासन* मासिक
२०. सन्तराम धारकटुवा थारू सम्पादक, *मैगर हमार सन्देश* साप्ताहिक
२१. सियाराम चौधरी थारू कवि, काठमाडौं
२२. सुशील चौधरी अध्यक्ष, गुर्वाबा प्रकाशन प्रा.लि., नेपालगञ्ज
२३. सोम डेमनरौरा सम्पादक, *सरासर* अर्धवार्षिक